

PAPER DETAILS

TITLE: XVIII. YÜZYILDA HANEFİ BİR MUHADDİSİBN HİMMÂT ED-DİMESKÎ(1175/1761)'NİN
MİSİR VE HİCÂZ'A YOLCULUKLARI, HOCALARI VE HADİS İCÂZETLERİ

AUTHORS: Kadir AYAZ

PAGES: 15-46

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/918810>

– Hakemli Makale –

**XVIII. YÜZYILDA HANEFİ BİR MUHADDİS; İBN HİMMÂT
ED-DİMAŞKÎ'NİN MİSİR VE HİCÂZ'A YOLCULUKLARI,
HOCALARI VE HADİS İCÂZETLERİ**

Kadir AYAŞ

Dr., Hadis Anabilim Dalı

kadirayaz15@gmail.com

Öz

İbn Himmât ed-Dîmaşkî, XVIII. yüzyıl Osmanlı hadis çalışmalarına tedrîs ve telif bağlamında önemli oranda katkı sunan muhaddis fakihlerden olup, yaşadığı dönemde *İstanbul'un muhaddisi* ve *musnidi* olarak tanınmıştır. İbn Himmât'ın eserleri ile ilgili günümüzde birçok akademik çalışma yapılmasına rağmen, hadis ilmindeki birikimini ortaya koyacak nitelikte bir biyografisi yazılmamıştır. Biyografi kaynaklarında onun hocalarından yalnızca üçü hakkında bilgi verilmekte, Dimyat ve Kahire'deki tahsil dönemine dair bilgi bulunmamaktadır. Bu çalışmada, şu ana kadar pek bilinmeyen icâzetnâme belgelerindeki biyografik bilgiler derlenerek, İbn Himmât ed-Dîmaşkî'nin Şam'dan başlayarak Dimyat, Kahire, Mekke, Medine ve İstanbul'a kadar uzanan ilim yolculukları ve bu yolculukları sırasında kendilerinden ders aldığı hocaları, okuduğu kitaplar ve rivâyet birikimi ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: İbn Himmât ed-Dîmaşkî, Hadis, İcâzet, Osmanlı.

A Hanafi Muḥaddith in 18th Century, Ibn Himmat ed-Dîmaşkî, His Travel to Egypt and Hejaz, His Scholars and Hadith Ijazah

İbn Himmat ed-Dîmaşkî, one of the leading muḥaddith scholars, made significant contribution to hadith studies in the context of writing and teaching science. He was known as muḥaddith and musnid of Istanbul in the time he lived. Although many academic studies have been done about the works of Ibn Himmat, no biography, describing about his knowledge of hadith science, was written. In biography sources, only three of his scholars were mentioned and there was no information about his education period in Cairo and Damietta. In this study, biographical information in ijazah certificates, which haven't been known so far, are compiled and science travels of him starting from Damascus to Damietta, Cairo, Mecca, Medina and Istanbul will be mentioned. Besides, his scholars from whom he benefited during his travels, books which he read and narration accumulation of him will be examined.

Keywords: İbn Himmat ed-Dîmaşkî, Hadith, Ijazah, Ottoman.

GİRİŞ

İbn Himmât ed-Dımaşkî, XVIII. yüzyılda Şam, Mısır ve Hicâz'ın hadis rivâyet birikimini elde ederek İstanbul'a gelen ve burada uzun yıllar çeşitli ilimlerden okuttuğu derslerin yanı sıra özellikle isnadlı hadis rivâyet etmesinden dolayı *İstanbul'un muhaddisi ve müsnidi* diye tanınan Şamlı âlimlerdendir.

İbn Himmât ed-Dımaşkî, 1135-1138 tarihleri arasında Üsküdar'a gelmiş ve ilk olarak 1138/1725-26 tarihinde Ahmediyye Câmii'nde ders vermeye başlamıştır.¹ On yıldan fazla Üsküdar'da ikâmet eden İbn Himmât, burada Ahmediyye Câmii ve Vâlîde Sultan Dârulhadisi başta olmak üzere, camilerde ve evindeki husûsî derslerde hadis, fıkıh, kelam, belâğat ve mantık gibi çeşitli ilimlerden dersler vermiştir. İbn Himmât, yaklaşık olarak 1150'li tarihlerde Dâru's-saltanat'a (İstanbul'un karşı yakasına) taşınmıştır. 1153/1740 tarihinde resmi açılışı yapılan Ayasofya Mahmûdiyye Kütüphanesi'nin ilk muhaddislerinden olan İbn Himmât, 1175 senesinin Cemâziyelevvel ayının sonunda (Aralık 1761) İstanbul'da vefat etmiştir.²

İbn Himmât, önce Üsküdar daha sonra Dâru's-saltanat'ta isnadlı hadis rivâyet etmesi ve dönemin tanınmış muhaddislerinden elde ettiği hadis icâzetlerinden dolayı ilmî muhitte muhaddis olarak tanınmıştır. Murâdî, İstanbul'da birçok kimsenin İbn Himmât'tan rivâyet izni aldığını ve özellikle de *hadis rivâyeti* ile meşhur olduğunu belirtmektedir.³ Bandırmalı Küçük Hamid Efendi de hocası İbn Himmât'ı; *Ayasofya-i Kebir'in musnidi, Belde-i Sultâniyye'de* (İstanbul'da) *muhaddislerin sonuncusu, Melik Mahmud* (Sultan I. Mahmud)'un *muhaddisi, Belde-i Tayyibe'nin* (İstanbul'un) *muhaddisi*⁴ ve *asrın muhaddislerinin en büyüğü*⁵ diye tanıtmaktadır. Özellikle Küçük Hamid Efendi'nin hocası için kullandığı tabirler, İbn Himmât'ın ilmî çevrelerde muhaddis olarak bıraktığı tesiri izahtan vârestedir.

¹ Bandırmalı Küçük Hamid Efendi, *Câmiu rivâyâtî'l-fehâris ve lâmiu icâzeti ehli'l-fevâris*, Arif Hikmet Bey Ktp (Medine), no: 231/36, vrk., 120. Bundan sonraki dipnotlarda *Câmiu rivâyâtî'l-fehâris* ismi çok tekrar etmesinden dolayı kütüphane ismi zikredilmeksizin müellif ve kitabının ismi ile atıf yapılacaktır.

² İbn Himmât'ın İstanbul'daki dersleri, talebeleri ve icâzetleri ile ilgili "XVIII. yüzyılda İstanbul'da Haneî Bir Muhaddis; İbn Himmât ed-Dımaşkî (1175/1761-1762)'nin Hadis Okumaları Talebeleri ve İcâzetleri" başlığı ile 5. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi (2-3 Kasım 2018), Antalya'da bir bildiri sunulmuştur. Söz konusu tebliğden türetilen bir makale yakın zamanda yayımlanacaktır.

³ Bkz. Murâdî, *Silkü'd-dürer*, IV, 47.

⁴ Bandırmalı, *Câmiu rivâyâtî'l-fehâris*, vrk. 21a., 32b., 318b.

⁵ Bandırmalı, *Tanîn*, s. 645; Ayrıca bkz. Aydın, Abdullah, "es-Seyyid Hâmid Bandırmavî ve Ukûdü'd-dürer fi hudûdi ilmi'l-eser Adlı Eseri", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, sy. 2, 2003, 101.

İbn Himmât, isnadlı hadis rivâyetinin yanı sıra özellikle usûl-ü hadis ve tahrîc konusunda kaleme aldığı eserleri ile XVIII. asır Osmanlı hadis çalışmalarına önemli oranda katkı sağlamıştır. Zira öteden beri süre gelen Osmanlı âlimlerinin fıkıh ve kelam ağırlıklı çalışmalarından⁶ farklı olarak İbn Himmât, hadis usûlü konusunda beş, isnad ile ilgili bir, hadis tahrîci ile ilgili iki çalışma kaleme almıştır. Ayrıca belâğat ile ilgili bir risâlesi bulunan İbn Himmât'ın özellikle fıkhu'l-hadis olarak nitelendirilecek türde küçük risâleleri bulunmaktadır.⁷ İbn Himmât'ın ilmî yolculukları konusuna başlamadan önce hadis usûlü, tahrîc ve isnad ile ilgili çalışmaları hakkında kısa bilgi verilecek ve özellikle XX. yüzyılda ilmî çevreler tarafından tanınmasına vesile olan *et-Tenkît ve'l-İfâde fî Tahrîci Ehâdisi Hâtîmeti Sifri's-Seâde* isimli eseri tanıtılacaktır.

İbn Himmât'ın hadis usûlü ile ilgili beş çalışması bulunmaktadır. Bunlar;

1. *Hulâsatu'n-Nuhbe.* İbn Hacer'in *Nuhbetü'l-fiker* adlı hadis usulü eseri ile ilgili ihtisar çalışmasıdır.⁸

2. *Şerhu Hulâsati'n-Nuhbe.* İsminden anlaşıldığı gibi, müellife ait *Hulâsatu'n-Nuhbe* adlı eserin şerhidir. Eser, şerhten ziyâde daha ziyâde talik ve haşiye türünde bir çalışmadır.⁹

3. *Netîcetü'n-Nazar fî İlmî'l-Eser.* İbn Himmât'ın hadis usûlü ile ilgili telif çalışmasıdır.¹⁰

4. *Kalâidü'd-Dürer alâ Netîceti'n-nazar.*¹¹ İbn Himmât'ın *Netîcetü'n-nazar* adlı eseri üzerine kaleme aldığı şerh çalışmasıdır.

⁶ Osmanlı âlimlerinin fıkıh ve kelam çalışmalarına dair ilmî temâyülleri için bkz. Ayaz, "Hadis İlimlerinin Tedrîsâtı Açısından Osmanlı Dâru'l-hadisleri", *Osmanlı Araştırmaları* (Halil İnalcık'a 100. Yaş Armağanı), sy. XLVIII, İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2016, s. 40-41, 58.

⁷ İbn Himmât'ın hadis, fıkıh ve Arap dili ile ilgili yirmi civarında eseri bulunmaktadır. Kitaplarının isimleri, İbn Himmât'ın eserlerinin tahkiki neşri ve benzeri çalışmalarda zikredilmiş ve birçoğunun kütüphanelerdeki yerleri hakkında bilgi verilmiştir. Burada İbn Himmât'ın eserlerinin tamamının sayılması tekrardan öteye geçmeyecektir. Diğer taraftan eserlerin muhtevasına dair ilmî ciddiyet içerisinde bilgi verilmesi, makale düzeyindeki bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. İbn Himmât'ın eserleri ile ilgili çalışmalar için bkz. Bu makale (dpt. no, 28)

⁸ Hacı Mahmud Efendi, no: 745/1.

⁹ Hacı Mahmud Efendi, no: 745/2.

¹⁰ Eserin Türkiye kütüphanelerinde birçok nüshası bulunmaktadır. Ayrıca Okuyan tarafından yüksek lisans tezinde tahkik edilmiştir. Bkz. Okuyan, Mustafa, *Muhammed İbn Himmât ed-Dımaşkî'nin Netîcetü'n-Nazar fî İlmî'l-Eser Adlı Eserinin Tahkiki*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2005.

¹¹ Pertev Paşa, 57-M1/01; H. Hüsnü Paşa, 201/04. İbn Himmât'ın *Kalâidü'd-dürer* adlı eserindeki metodunun değerlendirilmesi ile ilgili Ürdün'de bir çalışma hazırlanmıştır. Bkz. Muhammed Muslih ez-

5. *İstîlâhutu'l-Muhaddisîn*.¹²

İbn Himmât, hadis kitaplarının senedli rivâyeti ile ilgili *el-İs'âd fîmâ li'l-kütübî's-seb'ati mine'l-isnâd* adlı evâil türünde bir çalışma kaleme almıştır. Bu eserinde Mekke'deki hocalarından Abdullah b. Sâlim el-Basrî'nin kütüb-ü sitte ve Yahya b. Yahyâ el-Leysî rivâyeti ile İmam Mâlik'in *Muvatta'*nın rivâyet izinleri ve musanniflerine ulaşan senedleri yer almaktadır.¹³ İbn Himmât'ın isnadları, Abdullah b. Sâlim el-Basrî (1134/1722)'nin onun da Şemsuddin el-Bâbilî yoluyla söz konusu eserlerin musanniflerine ulaşan rivâyet zincirlerinden oluşmaktadır. Eserde, her hadis kitabının başından belirli bablardan hadisler nakledilmektedir.¹⁴

İbn Himmât bu eserinde Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce şeklinde sıralanan Kütüb-ü sitte tertibi ve *Muvatta'*nın eklenmesiyle sayısı yediye ulaşan ve Kütüb-ü seb'a diye adlandırılan hadis kitaplarının birinci bölümlerindeki konu (bab) başlıkları ve hadislerin tertibinden tebellür eden farklı ve özgün anlamlandırmayı ortaya çıkarmıştır. Hadis kitaplarına göre konuların tertibi şu şekildedir: Buhârî'nin başından Keyfe kâne bed'ul-vahy babı, Müslim'den İmân, Sünen-i Ebû Dâvud'dan Taharet (Kazâ-i hacet babları), Tirmizî'den Tahâret (Abdest ile ilgili bablar), Nesâî'nin *Sünen*'inden misvâk kullanmak, tırnak kesmek, koltuk altı ve avret mahallinin temizliği ile bıyıkların kısaltılması ile ilgili bablar, İbn Mâce'nin *Sünen*'inden Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem'in sünnetine ittibâ ve Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem'in hadisini ta'zîm ve hadise muâriz olanı tehdid babı ve *Muvatta'*dan da namaz vakitleri ile ilgili bablar.¹⁵

İbn Himmât, muhtemelen, vahiy ve îman konuları ile ilgili hadisleri Buhârî ve Müslim'den naklederek, Câmilin bütün dînî konuları ihtivâ ettiğine¹⁶; diğer taraftan tahâretin çeşitli konularındaki hadisleri de Sünen-i erbaa'dan naklederek, sünenlerin fikhî konuları ihtivâ ettiğine işaret etmek

Za'bî, *Menhecu İbn Himmât ed-Dımaşkî fî Kitâbihî Kalâidü'd-Dürer alâ Neticeti'n-Nazar*, Câmiatu Âli Beyt, Ürdün.

¹² Bkz. Mektebetü't-Teymûriyye, Mecâmi', 71. Ayrıca bkz. *Fihrisü'l-Hizâneti't-Teymûriyye*, Kahire, 1947, II (Mustalahu'l-hadîs ve'l-hadîs), s. 57; Zirikli, *A'lâm*, VI, 91.

¹³ Gazi Hüsrev Bey Ktp. (Saraybosna), no: 3505/5.

¹⁴ *el-İs'âd*, Gâzî Hüsrev Bey Ktp., no: 3505/5.

¹⁵ *el-İs'âd*, Gâzî Hüsrev Bey Ktp., no: 3505/5.

¹⁶ Câmiler, "bütün dînî konularla ilgili hadisleri toplayan en kapsamlı" eserlerdir. Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, s. 70.

istemıştır.¹⁷ Ayrıca *Muvatta'*dan sahâbe kavillerinin¹⁸ nakledilmesi, *Muvatta'*nın merfû hadisleri ihtivâ eden sünenlerden ayrıldığını göstermektedir. Dolayısıyla hadis usûlü ve literatüre dair bazı bilgiler, babların tertibi ve konularına göre hadislerin seçiminde uygulanan metod ile anlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca vahiy, iman, taharet, sünnetler ve sünnete ittibâ' konularının sıralanışında tertibe yüklediği anlam, İbn Himmât'ın sünneti yorumlamada gücünü göstermesi açısından mânidardır.¹⁹

İbn Himmât, hadislerin tahrîci ile ilgili iki çalışma kaleme almıştır. Bunlar;

1. *Tuhfetü'r-râvî fî tahrîci ehâdîsi'l-Beydâvî*.²⁰ İbn Himmât'ın bu eseri isminden de anlaşıldığı gibi, Beydâvî tefsirindeki hadislerin tahrîci ile ilgilidir.

2. *et-Tenkîd ve'l-ifâde fî Tahrîci Ehâdîsi Hâtîmeti Sifri's-Seâde*.²¹ İbn Himmât bu eserinde, Muhammed b. Yakub el-Firûzâbâdî (817/1415)'nin *Sifri's-Seâde* adlı eserinin sonunda yer alan *Hâtîme* bölümündeki hadisleri tahric etmiştir. Fîrûzâbâdî'nin *Sifri's-Seâde* adlı eserinin sonuna eklediği *Hâtîme* bölümü 94 babdan oluşmakta olup muhtevâsı, konusu ve metodu itibarıyla daha önceden Dıyâuddin Ebû Hafs el-Mevsilî (622/1225)'nin uydurma hadisler ile ilgili kaleme aldığı *el-Muğnî* adlı eseri ile yaklaşık olarak

¹⁷ Sünenler, taharettten vasiyyete kadar bütün fikhî konulara ait merfû hadisleri ihtivâ eden fikhî kitapları tertibindeki hadis kitaplarıdır. Çakan, a.g.e., s. 70. Tirmizî'nin Sünen'i hem *Sünenü't-Tirmizî*, hem de camilerde bulunan diğer konulara dair hadisleri ihtivâ ettiği için *el-Câmiu's-Sahîh* (el-Câmiu't-Tirmizî) adıyla da anılmıştır. Kandemir, M. Yaşar, "Sünen", DİA, XXXVIII, 142. İbn Himmât da, Tirmizî'nin bu özelliğine işaret etmek için Tirmizî'nin kitabını, "*el-Câmi'* diye isimlendirilen Tirmizî'nin Sünen'i" diye tanıtmıştır. *el-İs'âd*, Gâzî Hüsrev Bey Ktp., no: 3505/5, vrk., 41a.

¹⁸ *Muvatta'*ın içerisindeki rivâyetlerin özelliği, Hz. Peygamberin hadisleriyle birlikte Medine halkının uygulamasını ihtivâ eden sahâbe görüşleri ve tâbiinin fetvalarından oluşmasıdır. Kandemir, M. Yaşar, el-"*Muvatta'*", DİA, XXXI, s. 416.

¹⁹ İbn Himmât'ın bu eserinde metod olarak ortaya koyduğu isnad, hadis usûlü ve diğer konulardaki uygulamaları, hadislerin şerhi ile beraber müstakil bir çalışmada değerlendirilecektir.

²⁰ Bkz. *Tuhfe*, Ayasofya, no: 462; Beyazıt, Veliyyüddin Efendi, no: 511. Ayrıca bkz. Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 930; Zirikli, *A'lâm*, 91; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifîn*, IX, 225.

²¹ *et-Tenkîd ve'l-ifâde fî tahrîci ehâdîsi hâtîmeti Sifri's-seâde*, Ahmed el-Berze'nin tahkiki ile (Beyrut 1407/1987) neşredilmiştir.

aynıdır.²² Fîruzâbâdî'nin eserinde, *el-Muğnî*'de bulunan 15 bab eksik olup, buna karşılık 8 bab ziyâde bulunmaktadır.²³

XX. asrın ilk yarısında muhakkik ve mudakkık bir âlim olan Zâhid el-Kevserî, İbn Himmât'ın *et-Tenkîd ve'l-İfâde fî Tahrîcî Ehâdîsi Hâtîmeti Sifri's-Seâde* adlı tahrîc çalışmasına atıf yaparak bazı değerlendirmelerine dikkat çekmiştir.²⁴ Kevserî'nin talebesi Hüsameddin el-Kudsî, hocasına sorduğu soruların cevaplarına İbn Himmât'ın *et-Tenkîd ve'l-İfâde* adlı eserinin her bir babındaki açıklamalarını, bazen ihtisar yaparak bazen doğrudan naklederek *İntikâdu'l-Muğnî*²⁵ adlı bir eser kaleme almıştır.²⁶

İbn Himmât'ın *et-Tenkîd ve'l-İfâde* adlı eserinin tenkidli neşrini yapan Ahmed el-Berze, Hüsameddin el-Kudsî'nin İbn Himmât'ın eserinin neredeyse tamamına yakınıni aynen nakletmesini şu şekilde tenkid etmiştir:

“60 yıl önce Hüsameddin el-Makdisî, İbn Bedr (el-Mevsîlî)'in kitabının tenkidi hakkında *İntikâdu'l-Muğnî anî'l-hıfzi ve'l-kitâbi bi kavlihim lem yasihha şey'un mine'l-ehâdîsi fî hâza'l-bâb*” diye isimlendirdiği bir kitap yazdı. Onun (bu kitabındaki) çalışmasının çoğunluğu İbn Himmât ed-Dimaşkî rahimehullah'ın *et-Tenkîd ve'l-İfâde fî Tahrîcî Ehâdîsi Hâtîmeti Sifri's-Seâde* kitabındaki sözlerinin nakledilmesinden ibarettir. O da (elimizdeki) bu kitaptır. Kudsî'nin çalışmasında ilmî araştırma ruhu bulunmamaktadır. Bilakis, bazen İbn Himmât bir hadiste hata yapmış, Kudsî herhangi bir açıklama yapmadan onun kelamını aynen nakletmiştir. Mesela ...²⁷

Hüsameddin el-Kudsî'nin *İntikâdu'l-Muğnî* adlı eseri, ilmî çalışma yöntemi açısından eleştirilere maruz kalmıştır. Ancak İbn Himmât'ın *et-*

²² Dıyâuddin Ebû Hafs Ömer b. Bedr b. Saîd el-Mevsîlî el-Hanefî (622/1225), muhaddislerin “bu babda sahih bir şey yoktur” sözleri hakkında K. *el-Muğnî anî'l-hıfzi ve'l-kitâbi bi kavlihim lem yasihha şey'un mine'l-ehâdîsi fî hâza'l-bâb* adlı bir eser kaleme almıştır. Kettânî, *er-Risâle* (terc. Özbek), s. 327. İbn Hacer, Mevsiî'nin bir hadisi kitabına almış olmasını, bu rivâyetin mevzû sayılması için yeterli görmemiştir. Ayrıca Sehâvî ve Suyûtî de, el-Muğnî'deki metodundan dolayı Mevsiî'yi tenkid etmişlerdir. Uğur, Müctebâ, “Sahih Dışında Kalan Zayıf ve Uydurma Rivayetlere Dair İki Eser”, *Diyanet İlmî Dergi*, c. 32, sy. 4, (Ekim-Kasım-Aralık) 1996, s. 14, 16, 17.

²³ Uğur, a.g.m. s. 18, 23.

²⁴ Bkz. Kevserî, “İntikâdu'l-Muğnî anî'l-hıfzi ve'l-kitâbi bi kavlihim lam yasihha şey'un mine'l-ehâdîsi fî hâza'l-bâb”, *Mukaddimâtü'l-İmâm el-Kevserî*, s., 262-264; Abdulfettah Ebû Ğudde'nin Kevserî'den nakille İbn Himmât'a atıfları için bkz. Tehânevî, Zafer Ahmed el-Osmânî, *Kavâid fî ulûmî'l-hadîs*, thk. ve tlk., Abdulfettah Ebû Ğudde, Beyrut 2007, s. 283 (dpt.); Leknevî, Abdulhay, *er-Ref' ve't-tekmîl fî'l-cerh ve ta'dîl*, thk. ve tlk. Abdulfettah Ebû Ğudde, Kahire, 2000, s., 191-192 (dpt.)

²⁵ Hüsameddin el-Kudsî'nin *İntikâdu'l-Muğnî anî'l-hıfzi ve'l-kitâbi bi kavlihim lem yasihha şey'un mine'l-ehâdîsi fî hâza'l-bâb* adlı eseri Dimaşk'ta 1343/1925 tarihinde yayımlanmıştır.

²⁶ Uğur, a.g.m., s. 14.

²⁷ İbn Himmât, *et-Tenkîd ve'l-İfâde*, (muhakkikin mukaddimesi), s. 6.

Tenkîd ve'l-ifâde adlı eserini bazen ihtisarla beraber doğrudan nakletmesi, Hanefî bir muhaddis olarak İbn Himmât'ın tahrîc ve hadis usûlündeki çalışmalarının tanınmasını sağlamıştır. Günümüzde de İbn Himmât'ın usûl ve tahrîc konusundaki değerlendirmelerinin daha yakından tanınması için akademik çalışmalar devam etmektedir.²⁸

İbn Himmât'ın hadis usûlü ve tahrîc ile ilgili eserleri üzerine çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Ancak şu ana kadar yapılan çalışmalarda onun hayatı ile ilgili tafsilatlı bir bilgiye ulaşılmış değildir. Hayatı ile ilgili verilen bilgiler, genellikle Murâdî'nin *Silkü'd-dürer* ve Kettânî'nin *Fihrisü'l-fehâris* adlı eserlerindeki birkaç paragraflık açıklamaları geçmemektedir.²⁹ Kaynaklarda İbn Himmât'ın hocalarından yalnızca üçü hakkında kısa bilgi verilmekte, seyahatleri, hocaları, okuduğu kitaplar ve hadis icâzetlerine yer verilmemektedir. Hatta Kahire'de Câmiu'l-ezher'deki dokuz yıllık eğitimi ve buradaki hocaları hakkında biyografi kaynaklarında pek bir bilgiye rastlanmamaktadır. Ayrıca İbn Himmât ile ilgili yapılan Arapça ve Türkçe akademik çalışmalarda, onun ilmî seyahatlerini ve hocalarını tanıtan bir biyografi bulunmamaktadır.

İbn Himmât'ın İstanbul'da yetiştirdiği ve özellikle hadis ilimlerindeki birikimini neredeyse tamamını kendisine aktardığı en önde gelen talebesi, Bandırmalı Küçük Hamid Efendi'dir. Bandırmalı Küçük Hamid Efendi, hocasından aldığı rivâyet birikiminin ve özellikle isnadlı hadis rivâyet geleneğinin bir ürünü olarak, sebet ve meşyeha türünde *Câmiu rivâyâtî'l-fehâris* ve *lâmiu icâzeti ehli'l-fevâris* adlı bir eser kaleme almıştır.³⁰ Hamid

²⁸ Bkz. Lü'lüe Abdullah el-Bessâm, *et-Tenkîd ve'l-ifâde fî tahrîci ehâdisi hâtimeti Sifri's-seâde li İbn Himmât zâde*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Riyad, 1407; Okuyan, *Muhammed İbn Himmât ed-Dimaşkî'nin Netîcetü'n-Nazar Fî İlmî'l-Eser Adlı Eserinin Tahkîki*; Muhammed Muslih ez-Za'bî, *Menhecu İbn Himmât ed-Dimaşkî fî Kitâbihî Kalâidü'd-Dürer alâ Netîcetü'n-Nazar*, Câmiatu Âli Beyt, Ürdün; İbn Himmât ed-Dimaşkî, "Sülâsiyyâtü'l-Buhârî li İbn Himmât ed-Dimaşkî", thk. Razak Hüseyin Sarhad, *Mecelletü'l-Ulûmi'l-İslâmiyye*, sy. 15, 2017, s. 423-456; A.g.m., "Netîcetü'n-nazar fî ilmî'l-eser li İbn Himmât ed-Dimaşkî (h. 1175), haz. Ahmed Hamid Dahhâm, *Mecelletü'l-Ulûmi'l-İslâmiyye*, sy. 17, 2017, s. 12-72.

²⁹ Bkz. Murâdî, *Silkü'd-dürer*, IV, 47; Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 930.

³⁰ Bir âlimin hocalarını, onlardan okuduğu kitapları ve rivâyet hakkına sahip olduğu kitapların isnadlarını topladığı sebet, fehrese veya bernâmec türünden eserlerin telifi, Endülüs, Şam, Mısır ve Hicâz'da öteden beri süre gelen ilmî bir gelenektir. (Kandemir, M. Yaşar, "Fehrese", *DİA*, XII, 297-299). Diğer taraftan sebet ve fehrese türü eserler İstanbul'da ilk defa XVIII. yüzyılda kaleme alınmaya başlamıştır. Bu dönemdeki çalışmaların en önemlisi, Bandırmalı Küçük Hamid Efendi'nin *Câmiu rivâyâtî'l-fehâris* ve *lâmiu icâzeti ehli'l-fevâris* adlı eseridir. Küçük Hamid Efendi bu eserinde, rivâyet hakkına sahip olduğu hadis kitaplarının musanniflerine ulaşan isnadlarını, ayrıca hocaları ile onlardan okuduğu kitapları,

Efendi, İbn Himmât'ın Şam, Dimyat, Kahire, Mekke, Medine ve İstanbul'da on beş hocasından aldığı icâzetleri sırası ile aynen nakletmiştir. Yine Hamid Efendi, *Tanînu'l-mucelcelât bi tebyîni'l-müselâs* adlı eserinde de İbn Himmât'tan dinlediği müselâs hadislerin isnadlarını zikretmiş, zaman zaman da hocasının icâzetlerine yer vermiştir. Bu icâzet belgelerinde, şu ana kadar hakkında pek bilgi bulunmayan İbn Himmât'ın seyahatleri, hocaları ve okuduğu kitaplarla ilgili önemli bilgilere ulaşılmıştır.

Bu çalışmada, Hamid Efendi'nin *Câmiu rivâyeti'l-fehâris* adlı eseri başta olmak üzere, icâzetnâme vesikaları çerçevesinde, Muhammed İbn Hasan İbn Himmât ed-Dımaşkî'nin Şam'da başlayan ve Dimyat, Kahire, Mekke ve Medine'de devam eden ilim tahsili, buralardaki hocaları ve okuduğu kitaplar ve hadis rivâyet birikimi tanıtılmaya çalışılacaktır. Ayrıca İbn Himmât'ın Şam, Mısır ve Hicâz'daki hocaları bağlamında ilmî tahsilinin detaylı bir şekilde yazılması, XVIII. yüzyıl İstanbul'daki hadis rivâyeti ve hadis çalışmalarının belirlenmesinde bütünün önemli bir parçasını teşkil etmektedir. Zira Şam, Mısır ve Hicâz'da öteden beri tevârüs eden rivâyet birikiminin İstanbul'a taşınması ve hadis rivâyet ağlarının teşekkül etmesinde İbn Himmât, XVIII. yüzyılın önde gelen musnid muhaddislerindendir.

I. MUHAMMED İBN HİMMÂT ED-DİMAŞKÎ (1175/1761)'NİN İLİM YOLCULUKLARI, HOCALARI VE HADİS İCAZETLERİ

A. İbn Himmât ed-Dımaşkî'nin İsmi ve Nesebi

İbn Himmât'ın tam adı, Muhammed İbn Hasan İbn Muhammed'dir.³¹ Lakabı Şemsuddin, künyesi Ebû Abdillâh ve meşhur nisbeti de ed-Dımaşkî'dir.³² İbn Himmât, 1091/1680 tarihinde doğmuştur.³³ Hocalarından Tâcuddin el-Kalî, İbn Himmât'ın Türkmen asıllı olup Dımaşk'ta oturan bir aileden olduğunu belirtmiştir.³⁴ Murâdî de İbn Himmât'ın aslen Türkmen olduğunu kaydetmiştir.³⁵

hocalarının hocaları ve onların hocalarını tabakat tasnifi ile tanıtmıştır. Bandırmalı Küçük Hamid Efendi'nin *Câmiu rivâyâtî'l-fehâris* ve *lâmiu icâzeti ehli'l-fevâris* adlı eseri tarafımızdan tahkik edilmekte olup, yakın zamanda neşredilecektir.

³¹ Bandırmalı, *Câmiu rivâyâtî'l-fehâris*, vrk. 120a, 176b, 179a; *İcâzet el-Budeyrî*, Gazi Hüsrev Bey Ktp., no: 3505/16, vrk., 2b. İbn Himmât'ın dedesinin ismi biyografi kaynaklarında bulunmamaktadır. Himmât lakabı ile meşhur olan dedesinin isminin Muhammed olduğu müellifin hocalarının ve kendisinin yazdığı icâzetnâme belgelerinde yer almaktadır. Bkz. Bandırmalı, a.g.y.; *İcâzet el-Budeyrî*, a.g.y.

³² Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 930; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, IX, 925.

³³ Murâdî, *Silkü'd-dürer*, IV, 47.

³⁴ Bandırmalı, *Câmiu rivâyâtî'l-fehâris*, vrk., 176b. Bkz. a.g.e., 173b.

³⁵ Murâdî, *Silkü'd-dürer*, IV, 47. Ayrıca bkz. Zirikli, *A'lâm*, VI, 91; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, IX, 925.

Himmât lakabı, müellifin dedesine aittir. Himmât'ın oğlu lakabı ile adlandırılmasının sebebini *Netîcetü'n-nazar* adlı eserinin haşiyesinde şöyle açıklamaktadır: “*Himmât, dedemin lakabıdır. Babamın ismi, Hasan b. Muhammed Himmât'tır. Himmât, himmet'in cem'idir. Babamın anlattığına göre, dedeme bu lakabı, evliyanın büyükleri söylemiştir.*”³⁶

İbn Himmât'ın neseb şeceresi de şu şekildedir: “*Muhammed b. eş-Şeyh Hasan b. eş-Şeyh Muhammed b. eş-Şeyh Ali b. eş-Şeyh Cum'a b. eş-Şeyh Ali b. eş-Şeyh Muhammed b. eş-Şeyh Akîl*”. İbn Himmât'ın bu şeceresi, Şam'ın Gûta bölgesinde medfûn meşhur velî İbrahim el-Eş'arî'ye dayanmaktadır.³⁷ Ayrıca İbn Himmât, dedesinin neseb şeceresi ile ilgili belgeyi kaybettiğini ve nesebinin Şam'da Bintü't-Turâbiyye³⁸ diye bilinen Seyyid ailesine ulaştığını belirtmiştir. İstanbul'da es-Seyyid Muhammed er-Rufâî el-Üsküdârî de, üzerinde yüz kadar nakîb ve kâdînin mührü bulunan şecereyi İbn Himmât'a göstermiştir. Bu şeceredeki sened, Bintü't-Turâbiyye ailesine ulaşmaktadır.³⁹

İbn Himmât ed-Dîmaşkî, Muhammed Himmâtzâde⁴⁰ veya İbn Himmâtzâde⁴¹ şeklinde bilindiği gibi, bazı eserlerinde ve icâzetlerinde kendisini “İbn Himmât diye meşhur Muhammed b. Hasen ed-Dîmaşkî” diye tanıtmaktadır.⁴²

B. Muhammed İbn Himmât'ın Dîmaşk'taki Hocaları

İlim tahsiline Dîmaşk'ta başlayan İbn Himmât, gençlik yıllarında Ahmed el-Menînî'den ders almış, ayrıca meşhur Şamlı âlimlerden Ebu'l-Mevâhib el-Hanbelî (1126/1714-15) ve Abdulğani en-Nablûsî (1143/1731)'den de icâzet almıştır.

1. Ahmed el-Menînî ed-Dîmaşkî (1172/1759)

³⁶ *Netîcetü'n-nazar*, Çorum Hasan Paşa Ktp., 3626/4, vrk., 32a.

³⁷ Bandırmalı, *Câmiu rivâyeti'l-fehâris*, vrk., 179b-180a; *İcâzet el-Budeyrî*, Gazi Hüsrev Bey Ktp., no: 3505/16, vrk., 2b.

³⁸ *Tanînu'l-mucelcelât*'ın matbu nüshasında *Bintü't-Turâbiyye* kelimesi, *Beytü't-Turâbiyye* şeklinde yazılmıştır. Eserin Veliyyüddin Efendi'de bulunan nüshasında *Bintü't-Turâbiyye* şeklinde yazıldığı tesbit edilmiştir. Bkz. *Tanînu'l-mucelcelât*, Veliyyüddin Efendi, no: 822, vrk. 9a.

³⁹ Bandırmalı, *Tanîn*, s. 63-64.

⁴⁰ Murâdî, *Silkü'd-dürer*, IV, 47; Zirikli, *A'lâm*, VI, 91.

⁴¹ Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 930.

⁴² *Tuhfe*, Ayasofya, no: 462, vrk. 277a; Bandırmalı, *Câmiu rivâyâtî'l-fehâris*, vrk., 122b.

İbn Himmât'ın Şam'daki ilk hocalarından biri Ahmed el-Menînî ed-Dımaşkî (1172/1759)'dir.⁴³ İbn Himmât, gençliğinin ilk yıllarında Dımaşk'ta Ahmed el-Menînî'den nahiv ve mantıktan *İsâgûcî* ile Zekerıyyâ el-Ensârî (926/1519)'nin *İsâgûcî* şerhi *el-Muttala'*dan⁴⁴ ve bunlardan başka kitaplardan ders almıştır.⁴⁵

Ahmed el-Menînî ikinci defa İstanbul'a geldiği 1145/1733 tarihinde⁴⁶, bir defasında İbn Himmât'ı yanına çağırıp, aynı seccâde üzerinde oturmuşlar ve bu derste İbn Himmât *Sahîh-i Buhârî*'nin başından bir bölüm okumuştur. Bu derste Üsküdar'ın önde gelen âlimleri ile beldenin kadıları da teberrük için hazır bulunmuşlardır. Bandırmalı Küçük Hamid Efendi, İbn Himmât'ın Ahmed el-Menînî'den yazılı bir icâzetini görmediğini, ancak kırâat meclisinin icâzetin aynısı olduğunu belirterek, bir nev'i İbn Himmât'ın Ahmed el-Menînî'den de mucâz olduğunu ima etmiştir.⁴⁷

2. Ebu'l-Mevâhib el-Hanbelî (1126/1714)

İbn Himmât'ın Şam'da kendisinden icâzet aldığı hocalarından biri de, dönemin meşhur âlimlerinden Ebu'l-Mevâhib el-Hanbelî (1126/1714)'dir.⁴⁸ İbn Himmât, Ebu'l-Mevâhib el-Hanbelî ed-Dımaşkî'nin nahiv ve hadis derslerine iştirak etmiştir. Emevî Câmîi'ndeki *Sahîh-i Buhârî* hatminde Ebu'l-Mevâhib el-Hanbelî, mecliste bulunanların tamamına icâzet vermiş, bu sayeden İbn Himmât da bu törende umûmî ve hususî olarak ondan rivâyet hakkını elde etmiştir.⁴⁹ İbn Himmât, Ebu'l-Mevâhib el-Hanbelî'den aldığı icâzet ile ilgili tarih zikretmemiştir. Ancak Ebu'l-Mevâhib el-Hanbelî'nin h.

⁴³ Ahmed el-Menînî, Şam'ın meşhur âlimlerinden Ebu'l-Mevâhib el-Hanbelî, Muhammed el-Kâmilî, İlyâs el-Kürdî ve daha birçok hocadan ders almıştır. Ayrıca Hicaz'da Abdullah b. Sâlim el-Basrî ve Ahmed en-Nahlî gibi tanınmış musnid muhaddislerden rivâyet izni almıştır. Şam'da Âdiliyye Medresesi ve Emevî Câmîi'nde dersler vermiştir. (Murâdî, *Silkü'd-dürer*, I, 154, 155). İki defa İstanbul'a yolculuk yapan Ahmed el-Menînî, birinci seferinde İstanbul'un muhaddislerinden Süleyman Fâzıl Efendi ve Ali el-Mansûrî'den rivâyet izni almıştır. (*el-Kavlu's-Sedîd*, Nuru Osmaniye, 625, vrk. 32a-b). Ahmed el-Menînî ikinci defa İstanbul'a geldiğinde de birçok Osmanlı âlimi kendisinden rivâyet izni almıştır. Ayrıca *Târih-i Utbî* olarak bilinen *et-Târihu'l-Yemînî*'ye yazdığı şerh dolayısıyla İstanbul'da büyük ilgi görmüş ve kendisine Süleymaniye pâyesi verilmiştir. DİA, "Ahmed el-Menînî", II, 100; Murâdî, *Silkü'd-dürer*, I, 155.

⁴⁴ Bkz. Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zûnûn*, I, 208; İsmail Paşa, *Hediyye*, I, 374; Zirikli, *A'lâm*, III, 46.

⁴⁵ Bandırmalı, *Câmiu rivâyeti'l-fehâris*, vrk., 161a.

⁴⁶ Bandırmalı, *Tanîn*, s. 327.

⁴⁷ Bandırmalı, *Câmiu rivâyeti'l-fehâris*, vrk., 161b.

⁴⁸ Ebu'l-Mevâhib el-Hanbelî b. Abdulbâki b. Abdulbâkî el-Hanbelî el-Ba'î ed-Dımaşkî, h. 1044 tarihinde Dımaşk'ta doğmuştur. Dımaşk'ta Necm el-Gazzî el-Bedrî, İsmail en-Nâblûsî, Mısır'da Muhammed el-Bâbîlî ve Ali eş-Şebrâmelîsî, Sultan el-Mezzâhî, Abdulbâkî ez-Zürkânî ve daha birçok tanınmış âlimden rivâyet izni almıştır. Muradî, *Silkü'd-dürer*, I, 79, 81.

⁴⁹ Bandırmalı, *Tanîn*, s. 272.

1126/1714'de vefat etmiş olması, rivâyet izninin bu tarihten önce alındığını göstermektedir. Bu tarihi dikkate alarak, İbn Himmât'ın Ebu'l-Mevâhib el-Hanbelî'den aldığı rivâyet izninin Kahire, Mekke ve Medîne'de aldığı icâzetlerden önce olduğunu söyleyebiliriz.

3. eş-Şeyh Abdulğani en-Nablusî (1143/1731)

İbn Himmât, XVIII. yüzyılın tanınmış âlimlerinden Şamlı Abdulğani en-Nablusî'den de icâzet almıştır. Abdulğani en-Nablûsî, tefsir, hadis, fıkıh ve diğer ilimlerden uhdesinde bulunan merviyâtın tamamından İbn Himmât'a icâzet vermiştir. Abdulğani en-Nablûsî, muhtasar bir şekilde kaleme aldığı icâzetnâmede, babası Şeyh İsmail en-Nablusî'den İbn Hacer'e ulaşan silsilesini zikretmiş ve şer'î ilimler ile edebî ilimlerden rivâyet iznine sahip olduğu bütün kitaplar, risâleler ve kendi eserlerinden İbn Himmât'a icâzet vermiştir. Abdulğani en-Nablûsî, sarîh bir tarih kaydına yer vermediği icâzette kendisini Selîmiyye Müderrisi olarak tanıtmıştır.⁵⁰

C. İbn Himmât'ın Dimyat'ta Muhammed el-Budeyrî (1140/1720)'den İlim Tahsili ve Hadis İcâzeti

İbn Himmât, Dimaşk'ta bir süre eğitim aldıktan sonra yaklaşık olarak h. 1120'li tarihlerde Dimaşk ve Kahire arasındaki önemli bir merkez ve liman şehri olan Dimyat'a gelmiş ve burada Muhammed b. Muhammed el-Budeyrî ed-Dimyâtî (1140/1720)⁵¹'nin yanında Arap dili, belâğat ve akâid konusunda uzun bir süre ilim tahsil etmiştir.

İbn Himmât, Dimyat'tan Kahire'ye, buradan da Hicâz'a gitmiştir. Kahire ve Hicâz'da devrin önde gelen âlimlerinden hadis, fıkıh, Arap dili ve mantık ilimlerinin ağırlıkta olduğu bir eğitim aldıktan sonra, 1134/1722 tarihinde Dimyat'a tekrar dönerek Muhammed el-Budeyrî'den bazı hadis kitaplarını okuyarak icâzet almıştır. Muhammed el-Budeyrî, 19 Ramazan 1134/3 Temmuz 1722 tarihinde İbn Himmât'a yazdığı icâzetnâmede Dimyat, Kahire, Mekke ve Medine'deki ilim tahsilini özet olarak şu şekilde anlatmaktadır:

“(İbn Himmât), aziz dostlarını bırakıp vatanından ayrıldı. (Allah tarafından) korunan Dimyat'ta benim yanıma samîmî ve sâlih bir hal üzere

⁵⁰ Bandırmalı, *Câmiu rivâyâtî'l-fehâris*, vrk., 162b-163-a.

⁵¹ Muhammed el-Budeyrî, Dimyat ve Kahire'de devrinin önde gelen âlimlerden ilim tahsil etmiş, ayrıca Medine'de İbrahim el-Gürânî, Mekke'de de Hasan el-Uceymî ve kadın musnidlerden Seyyide Kureyş binti Abdilkadir et-Taberî'den de kütüb-ü sitte başta olmak üzere bazı hadis kitaplarından kıraat, semâ ve icâzet yoluyla rivâyet iznini almıştır. Muhammed el-Budeyrî, hocalarını, okuduğu kitapları ve rivâyet silsilelerini tanıtan *el-Cevâhiru'l-ğavâlî fi'l-esânidi'l-avâlî* isimli sebet türünde bir eser kaleme almıştır. Bkz. Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 216-218, Zirikli, *A'lâm*, VII, 66,

geldi. Benden, mantûku ve mefhumu ile beraber güzel bir anlayışla çeşitli ilimleri öğrendi. Uzun bir süre burada ikamet etti. İlimlerde temâyüz etti, öğrendi ve öğretti. İlm-i akâidde anlayışı ve itikadı güzel oldu (kuvvetlendi). Arap dili, meânî ve bunlarla ilgili ilimlerde istenilenden daha fazlasına ulaştı.

Daha sonra Câmiu'l-Ezher'e gitti. Burada beş yıl veya bundan daha fazla kaldı. Burada (Ezher'de) büyük imam Ebû Hanîfe'nin mezhebinin fıkhnı iyi bir şekilde öğrendi.

Daha sonra kadr-i kıymeti yüce hocalardan istifade etmek için Beyt-i Haram'a gitti. Burada bir yıldan daha fazla mücâvir olarak kaldı. Bu süre zarfında, ibadet ile beraber, kadr-i kıymeti yüce üstadlardan fedâil ilimlerini tahsil etmekle meşgul oldu. Daha sonra mahlukâtın en şereflişinin ve muhterem merkadının huzurunda hazır bulunma şerefine nâil oldular. Salat ve selamın en güzeli onlar üzerine olsun.

Sonra öncekinden daha fazla ilim, amel ve iman sahibi olarak Dimyat'a geldi. Bu defa âlimlerin okuduğu Kütüb-ü sitte'nin her bir kitabından ve meşhur hadis kitaplarının başından bir kısmını bana gayretli bir şekilde okudu. Benden aldığı veya bana okuduğu ve bana nisbet edilen kitaplardan icâzet istedi. Allah Tebâreke ve Teâlâ'ya istihâreden sonra, ona icâzet-i âmme ile icâzet verdim.”⁵²

İbn Himmât'ın Muhammed el-Budeyrî'nin yanında evâil kısmını okuyarak rivâyet izni aldığı hadis kitapları da şunlardır; Kütüb-ü sitte, İmam-ı Mâlik'in *Muvatta'*, İmam-ı Şâfiî (204/819)'nin *Müsned*, İmam Ebû Hanîfe (150/767)'nin *Müsned*, Ahmed b. Hanbel (241/855)'in *Müsned*, İmam Suyûtî (911/1505)'nin *el-Câmiu'l-Kebîr*, *el-Câmiu's-Sağîr* ve diğer eserleri, Nevevî (676/1277)'nin *el-Erbaûn*, Kastallânî (923/1517)'nin *el-Mevâhibu'l-Ledunniyye*, Zekeriyâ el-Ensârî'nin eserleri, Ebu'l-Ferec Ali b. Burhâneddin İbrahim el-Halebî (1044/1635)'nin *es-Siretü'l-Halebiyye* ve diğer eserleri, Ebû Abdillâh Muhammed b. Süleyman el-Cezûlî (870/1465)'nin *Delâilu'l-Hayrât* adlı eserinin rivâyet izni.⁵³

D. İbn Himmât'ın Mısır'daki İlim Tahsili (1123-1132) ve Hocaları

İbn Himmât, yaklaşık olarak 1123/1711-1712 tarihinde Dimyat'tan ayrılarak, hocası Muhammed el-Budeyrî'nin ifadesine göre, Hanefî fıkhnı

⁵² Bandırmalı, *Câmiu rivâyâtî'l-fehâris*, vrk. 179b-180a; *İcâzet el-Budeyrî*, Gazi Hüsrev Bey Ktp. (Saraybosna), no: 3505-16, vrk. 2b-3a.

⁵³ Bandırmalı, *Câmiu rivâyâtî'l-fehâris*, 181a-185b; *İcâzet el-Budeyrî*, Gazi Hüsrev Bey Ktp. (Saraybosna), no: 3505-16, vrk. 1b-8b.

tahsil etmek için Kahire'ye gitmiştir. Kahire'de dokuz yıl kalan İbn Himmât,⁵⁴ burada bulunduğu dönemde Câmiu'l-Ezher'de ve Ezher dışında; Ali b. Muhammed el-Akadî, Mansûr el-Menûfî ve Ali es-Sivâsî başta olmak üzere devrin önde gelen âlimlerinden çeşitli ilimleri ve özellikle Hanefî fıkından önemli kitapları okumuştur. İbn Himmât, Kahire'de büyük ölçüde Ali el-Akadî ve Mansûr el-Menûfî'den istifade etmiş ve her iki hocasından da icâzet almıştır.

1. Ali b. Muhammed el-Akadî el-Hanefî (1134/1722)

İbn Himmât'ın Mısır'da özellikle Hanefî fıkında uzun süre ders aldığı hocalarından biri Ali b. Muhammed el-Akadî (1134/1722)'dir.⁵⁵ Kahire'de Ali b. Muhammed el-Akadî'nin Câmiu'l-Ezher ve Ezher dışındaki özel derslerine devam eden İbn Himmât, bu hocasından hadis, mustalahu'l-hadis, fıkıh, usûlu fıkıh, sarf, nahiv, belâğat ve kelam ilimlerinden çeşitli kitapları okumuştur. Ali el-Akadî, uzun bir süre yanında tahsil gören İbn Himmât'ın çeşitli ilimlerden okuduğu kitapların isimlerini icâzetnâmede ayrıntılı bir şekilde zikretmiştir. Bu kitaplar, tabloda yer aldığı şekliyle şunlardır;

Konu	Kitap ve Müellif İsmi	Şerh ve Haşiyeler
Fıkıh	<i>ed-Dürer</i> (Molla Hüsrev)	<i>ed-Dürer</i> 'in Şurunbulâlî, Vânî, Azmî ve Nuh Efendi'nin haşiyeleri ile beraber. ⁵⁶

⁵⁴ Yukarıdaki icâzetnâmede Muhammed el-Budeyrî, İbn Himmât'ın Kahire'de beş yıl veya daha fazla kaldığını söylemiş ve tam olarak bir tarih zikretmemiştir. Ancak Bandırmalı Küçük Hamid Efendi *Tanînu'l-Mücelcelât* adlı eserinde İbn Himmât'ın Kahire'de dokuz yıl kaldığını açık bir şekilde ifade etmiştir. Bkz. Bandırmalı, *Tanîn*, s. 673.

⁵⁵ Ali el-Akadî el-Hanefî, h. 1057'de doğmuş ve Kahire'de akli ilimlerde Sultan el-Mezzâhî, Ali eş-Şebrâmelîsî, Abdulkadir es-Safûrî'den; fıkıhta es-Seyyid el-Hamevî, Osman en-Nehrâvî, amcası İsâ b. Ali el-Akadî, Yahya eş-Şehâvî ve Abdulhay eş-Şurunbulâlî'den ders almıştır. Özellikle akli ilimlerde ve hadiste eş-Şihâb Ahmed el-Besbîbî, Şems Muhammed Şurunbâbilî ve Ahmed es-Sendûbî'nin derslerine uzun süre devam etmiştir. Tahsilinden sonra birçok talebeye ders vermiş ve 1134/1722 tarihinde vefat etmiştir. Cabertî, *Acâibu'l-âsâr*, I, 136-137.

⁵⁶ Molla Hüsrev, önce Hanefî fıkıh kitaplarını esas alarak *Ğurerü'l-ahkâm* adlı muhtasar bir fıkıh eseri hazırlamıştır. Eser, kadılar tarafından uzun yıllar resmî olmasa da bir kanun metni gibi kullanılmıştır. Daha sonra müellif bu eserini Hanefî mezhebindeki muteber görüşleri esas alarak *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Ğurerü'l-ahkâm* adlı eserinde şerh etmiştir. Bu eserde, Şâfiî, Maliki ve Hanbelî mezhebine ait görüşlerle beraber meselelerin hukûkî tahlili de yapılmıştır. *Dürerü'l-hükkâm* üzerinde yirmiye yakın şerh ve hâşiye kaleme alınmıştır. Yukarıda müelliflerinin ismine atıf yapılan eserler şunlardır: Kâdı Mehmed Vâni Mehmed Efendi (1000/1592)'nin *Nakdû'd-Dürer*; Azmizâde Mustafa Hâletî Efendi (1040/1631) *Hâşiye ala'd-Dürer ve'l-Ğurer*; Hasan b. Ammâr eş-Şürünbulâlî (1069/1658)'nin *Ğunyetü zevi'l-ahkâm fî buğyeti*

Fıkıh	<i>el-Hidâye</i> (Mergînânî, v. 593/1197)	Ekmeleddin Bâbertî (786/1384)'nin <i>el-Înâye</i> ve İtkânî (758/1357)'nin <i>el-Ğâye</i> ve diğer bazı şerhleri ile beraber. ⁵⁷
Fıkıh	<i>Şerhu Kenzi'd-dekâ'ik</i> (Molla Miskîn, v. 954/1547)	<i>Kenzü'd-dekâ'ik</i> 'in şerhlerinden <i>el-Bahr</i> , <i>en-Nehr</i> ve diğer şerhlerden bazı kısımların mutâlası ile beraber. ⁵⁸
Fıkıh	<i>Şerhu Remzi'l-Hakâik alâ Kenzi'd-Dekâ'ik</i> (Aynî, v. 855/1451))	
Usûl-u fıkıh	<i>Menârü'l-Envâr</i> (Ebu'l-Bekekât en-Neseffî) ⁵⁹	İbn Melek'in <i>Şerhu Menâri'l-envâr fî usûli'l-fıkh</i> eseri ile beraber.
Hadis	<i>el-Câmiu's-Sağîr</i> (Suyûtî)	
Hadis	<i>Erba'üne'n-Nevevî</i>	İbn Hacer (852/1449) ve Aliyyü'l-kârî (1014/1605)'nin şerhlerinin mutâlaası ile beraber.
Hadis Usûlü	<i>Nuhbetü'l-fiker</i> (İbn Hacer)	İbn Hacer'in <i>Nüzhetü'n-nazar fî tavzîhi Nuhbeti'l-Fiker</i> adlı şerhi ve diğer bazı haşiyelerle beraber.
Sarf	<i>Şerhu's-Sa'd alâ Tasrîfi'l-İzzî</i> (Teftâzânî)	

Düleri'l-hükkâm, Nuh b. Mustafa er-Rûmî (1070/1659)'nin *Netâicü'n-nazar fî havâşi'd-Dürer*. Akgündüz, Ahmet, "Dürerü'l-Hükkâm", DİA, X, 27-28. Ayrıca bkz. Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zünûn*, II, 1999.

⁵⁷ *el-Hidâye* ve şerhleri için bkz. Kallek Cengiz, "el-Hidâye", DİA., XVII, s. 471-472.

⁵⁸ *el-Bahrü'r-râ'ik*, Zeynüddîn İbn Nuceym (ö. 970/1563); *en-Nehrü'l-Fâik* de Sirâcüddîn İbn Nuceym (ö. 1005/1596)'in şerhidir. Bkz. Özel, Ahmet, "İbn Nuceym Zeynüddîn", DİA, XX, 236-237; Serinsu, Ahmet Nedim, "İbn Nuceym Sirâcüddîn", DİA, XX, 235-236.

⁵⁹ Ebu'l-Berekât en-Neseffî'nin Hanefî fıkıh usulüne dair *Menârü'l-envâr* adlı eseri, Pezdevî'nin *Kenzü'l-vusûl* adlı usûl kitabından ihtisar edilmiş olup, bütün fıkıh usûlü konularını özet halinde veren bir metindir. Medreselerde asırlar boyu okutulmuş ve üzerinde birçok şerh ve haşiyeler yazılmıştır. Bunlardan biri de İbn Melek'in *Şerhu Menâri'l-envâr fî usûli'l-fıkh* adlı şerhidir. Bkz. Koca, Ferhat, "Menârü'l-envâr", DİA, XXIX, 118-119; Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zünûn*, II, 1823.

Nahiv	<i>Şerhu'z-şuzûr</i> (İbn Hişâm, v. 761/1360)	
Nahiv	<i>Şerhu Kavâidi İbn Hişâm</i> (Halid el-Ezherî, v. 905/1499)	
Nahiv	<i>Şerhu'l-Ezheriyye</i> (Hâlid el-Ezherî)	Halebî ve diğer şerhlerinden bazı kısımların mutâlaası ile beraber. ⁶⁰
Belağat	<i>Şerhu'l-İstiâre</i> (İsâmüddîn İsferâyînî v. 945/1538)	Bazı şerhlerinin mütâlaası ile beraber.
Mantık	<i>Şerhu İsâgocî</i> (Zekeriyya el-Ensârî)	Ğuneymî (1044/1635) ve diğer haşiyelerinden açıklamalarla beraber iki defa okumuştur.
Kelam	<i>el-Lâmiyye</i> (Kâdî Sirâcuddin el-Üşî, v. 575/1179)	
Kelam	<i>el-Fıkhü'l-Ekber</i> (Ebû Hanîfe, v. 150/767)	

Ali b. Muhammed el-Akadî, yukarıda ismi geçen kitaplardan İbn Himmât'a icâzet verdiğini belirttikten sonra, Hanefî, Şâfiî ve Malikî mezhebinden hocalarını zikredip, daha sonra da Ebû Hanîfe'ye ulaşan isnad silsilesini zikretmiştir.⁶¹

Ali el-Akadî'nin çeşitli ilimleri kapsayan bu icazetindeki isnad, Ebû Hanîfe'ye ulaşan fıkıh silsilesidir. İbn Himmât'ın Ali el-Akadî'nin yanında okuduğu kitaplar ve ondan aldığı Hanefî fakihlerden oluşan fıkıh silsilesi, Kahire'de Hanefî fıkıhında önemli bir birikim elde ettiğini göstermektedir. Budeyrî de, İbn Himmât'ın Ezher'de Hanefî fıkıhını tahsil etmek için gittiğini ve Kahire'de kuvvetli bir fıkıh eğitimi aldığını belirtmiştir.

2. Mansûr b. Ali b. Zeynelabidîn el-Menûfî (1135/1723)

İbn Himmât'ın Kahire'de icâzet aldığı hocalarından ikincisi, Mansûr b. Ali b. Zeynelabidîn el-Menûfî'dir.⁶² İbn Himmât, Ezher'de tahsil gördüğü sırada Mansur el-Menûfî'nin derslerine devam etmiştir.

⁶⁰ Şerh ve haşiyeler için bkz. Arslan, Ahmet Turan, "Ezherî, Hâlid b. Abdullah", DİA, XXII, 64.

⁶¹ Bandırmalı, *Câmiu rivâyâtî'l-fehâris*, vrk., 156b-158b.

⁶² Mansûr b. Ali b. Zeynelâbidîn el-Menûfî el-Basîr eş-Şâfiî, Menuf'te doğmuş ve burada Kur'an-ı Kerim'i ve bazı metinleri ezberledikten sonra Kahire'ye gelmiştir. Kahire'de Şihâb el-Beşbîşî, Şihâb es-Sendûbî, eş-

Mansûr el-Menûfî, İbn Himmât'a hadisten *Sahîh-i Buhârî*, *Sahîh-i Müslim* ve Kütüb-ü sittenin diğer kitapları ile beraber uhdesinde bulunan bütün merviyâtından icâzet vermiştir. Mansûr el-Menûfî'nin İbn Hacer'e ulaşan silsilesi şu şekildedir: Şihâbuddin Ahmed el-Beşbîşî > Nureddin Ali eş-Şebrâmellisî > Burhân el-Lekânî > Sâlim es-Senhûrî > Necm el-Ğaytî > Cemaleddin Yusuf b. Zekerîyyâ el-Ensârî > babası Zekerîyyâ el-Ensârî > İbn Hacer el-Askalânî.

Mansûr el-Menûfî'nin İbn Himmât'a verdiği bir diğer rivâyet izni, nahivde Ebu'l-Esved ed-Düelî (69/688)'ye dayanan nahiv icâzetidir. Mansûr el-Menûfî, nahivde eş-Şems Muhammed eş-Şurunbâbîlî, eş-Şihâb Ahmed el-Beşbîşî, es-Sendûbî ve Şebrâmellisî'den icâzet almıştır. İbn Himmât'a verdiği icâzette ilk üç hocasının Ebu'l-Esved'e ulaşan silsilesini zikretmiştir.⁶³

3. Abdurraûf b. Muhammed el-Beşbîşî (1143/1731)

Murâdî ve diğer biyografi yazarları İbn Himmât'ın tercemesinde Mısır'a yolculuğu ve buradaki hocaları hakkında bilgi vermemişlerdir. Ancak Murâdî, Saydâ müftüsü Ali b. Rıdvân (1173/1759)'ın biyografisinde, onun İbn Himmât ile beraber ders okuduğuna dair kısa bir bilgi vermiştir. Murâdî'nin belirttiğine göre, Saydâ müftüsü Ali b. Rıdvân, Beydâvî tefsirini İbn Himmât ve Ali el-Kuzberî (1165/1752) ile beraber Abdurraûf b. Muhammed el-Beşbîşî eş-Şâfiî (1143/1731)'nin yanında okumuşlardır.⁶⁴

4. Ali es-Sivâsî (1148/1736)

İbn Himmât'ın Mısır'da kendisinden ders aldığı bir diğer hocası Ali es-Sivâsî (1148/1736)'dir.⁶⁵ İbn Himmât, Ali es-Sivâsî'nin *Cem'ul-cevâmi'* ile ilgili derslerini dinlemiştir. Ali es-Sivâsî'ye ömrünün sonlarına doğru ihtilât ârız olması, bu arada ilmî otoritesinin zayıflamasından dolayı İbn Himmât ondan rivâyet izni almamıştır.⁶⁶

Şems Şurunbâbîlî, ez-Zeyn Mansûr et-Tûhî'den ilim tahsil etmiştir. Ayrıca uzun süre en-Nûr eş-Şebrâmellisî'den ders almış ve özellikle hadis ilimlerinde bu hocasından büyük ölçüde istifade etmiştir. İlim tahsilinden sonra Kahire'de ders veren Menûfî, birçok talebeye ders vermiştir. Bkz. Cabertî, *Acâibu'l-Âsâr*, I, 129-130.

⁶³ Bandırmalı, *Câmiu rivâyâtî'l-fehâris*, vrk. 160a-b.

⁶⁴ Murâdî, *Silkü'd-dürer*, III, 44. Abdurraûf el-Beşbîşî'nin hayatı için bkz. Cabertî, *Acâibu'l-Âsâr*, I, 234-235.

⁶⁵ Ali b. Ali es-Sivâsî ed-darîr el-Hanefî, Mısır'da Ahmed eş-Şevberî, Şurunbulâlî, Osman b. Abdillâh et-Tahrîrî'nin yanında ilim tahsil etmiş, ayrıca hadis ilimlerinde Bâbîlî ve Şebrâmellisî'den rivâyet izni almıştır. Cabertî, *Acâibu'l-Âsâr*, I, 232.

⁶⁶ Bandırmalı, *Câmiu rivâyâtî'l-fehâris*, vrk. 163a-b.

5. Ahmed b. Abdulfettah el-Mellevî (1181/1767)

İbn Himmât'ın talebelerinden Gedikzâde Abdulkadir Efendi, İbn Himmât'ın Ahmed b. Abdulfettâh b. Yûsuf el-Mucîrî el-Mellevî eş-Şâfiî'den rivâyet izni aldığını belirtmiştir.⁶⁷ Ahmed el-Mellevî, İbn Himmât'tan üç yaş büyük olup akranı durumundadır.⁶⁸ İbn Himmât, İstanbul'da talebelerine yazdığı icâzetnâmelerde Ahmed el-Mellevî'nin silsilesini zikretmemiş, daha ziyâde kendisinden epeyce yaşlı olan Mansûr el-Menûfî ve Ali el-Akadî'nin silsilelerine yer vermiştir.

İbn Himmât'ın icâzet aldığı hocalarından başka Kahire'de dönemin önde gelen âlimlerinden Ali es-Sivâsî, Abdurraûf el-Beşbîşî ve Ahmed el-Mellevî gibi âlimlerin ders halkasında hazır bulunması, onun Kahire'de ilmî muhitin birikiminden önemli ölçüde istifade ettiğini göstermektedir.

E. İbn Himmât'ın Mekke-i Mükerrreme'deki Hocaları ve Rivâyet İzinleri

İbn Himmât, 1132/1720 senesinde hem hac görevini yerine getirmek, hem de mücâvir olarak ikâmet etmek için Kahire'den Mekke'ye gitmiştir. 1133/1721 senesinin sonuna kadar bir yıldan fazla Mekke'de ikâmet eden İbn Himmât, burada dönemin meşhur hocalarından çeşitli ilimlerden ders almıştır.

İbn Himmât, Dimyat ve Kahire'de nahiv, hanefî fıkı ve akâid ilimlerinde eğitim almıştır. Mekke'de ise, Abdullah b. Sâlim el-Basrî ve Tacuddîn İbn Abdulmuhsin el-Kal'î (1047/1735'den sonra)'den daha ziyâde Kütüb-ü sitte başta olmak üzere rivâyet ilimleri ve mustalahu'l-hadisten çeşitli kitapları okumuş, Muhammed A'zâm el-Hindî'den de kelâm ve tasavvuf ile ilgili dersler almıştır. İbn Himmât, Mekke'de bulunduğu dönemde Muhammed b. Abdillâh el-Mağribî, Şeyh Muhammed b. Ali el-Hüseynî eş-Şâfiî, Muhammed b. Ahmed el-Akîle'den de icâzet almıştır.

1. Tacuddîn İbn Abdulmuhsîn el-Kal'î (1047/1735'den sonra)

İbn Himmât, 1132/1720 senesinin hac mevsiminde Mekke'ye geldiğinde zilhicce ayının sonunda Tâcuddîn İbn Abdulmuhsin el-Kal'î'nin Kâbe'nin karşısındaki evinde ilk defa ondan ıstılahta *el-müsel sel bi'l-*

⁶⁷ Gedikzâde, *el-Mutrib*, s. 75.

⁶⁸ Bkz. Murâdî, *Silkü'd-dürer*, I, 134; Ziriklî, *A'lâm*, I, 152.

evveliyye⁶⁹ diye adlandırılan ve hocadan dinlenen ilk hadis anlamına gelen "الراحمون يرحمهم الرحمن -تبارك وتعالى- ارحموا من في الأرض يرحمكم من في السماء" **"Merhamet edenlere, Rahman –Tebârake ve Teâlâ- da merhamet eder. Siz, yeryüzündekilere merhamet edin ki, göktekiler de size rahmet etsin"**⁷⁰ hadisini dinlemiştir. İbn Himmât, hocasının *el-müsel el-bi'l-evveliyye* hadisindeki isnad silsilesini istinsah etmiş, hocası da bu nüshanın sonuna yazdığı şu ifadelerle ona rivâyet izni vermiştir:

"Hamd, onun sahibi olan Allah'adır. (Bu sayfaların) içerisinde bana nisbet edilenler sahihtir. Bunu, kusurlarını kabul eden, Kal'î diye meşhur, Muhammed Tâcuddin Ebu Abdilmuhsin yazmıştır. Efendimiz Muhammed'in, âlî ve ashâbının üzerine salât ve selâm olsun."⁷¹

İbn Himmât, *el-müsel el-bi'l-evveliyye* hadisini dinledikten sonra Tâcuddin b. Abdilmuhsin el-Kal'î'nin hadis derslerine uzun bir süre devam etmiştir. Tâcuddin el-Kal'î, 28 Zilkade 1133/20 Eylül 1721 tarihinde ikinci bir icâzet vermiş ve bu icâzetnâmede bir yılı geçen sürede İbn Himmât'ın dinlediği (semâ) hadis kitaplarından şunları zikretmiştir:

"Daha sonra Mekke'de mücâvir olarak bulunduğu dönemde (İbn Himmât), Kâatu's-Şifâ diye adlandırılan bir diğer evimde benim yanımdan ayrılmadı. Ebû Dâvud es-Sicistânî'nin *Sünen*'inin tamamını Ebû Ali el-Lü'lü'nin rivâyeti ile okudum, o da dinledi. Ayrıca bu derslerde ihtiyaç duyulan yerlerde Şerhu İbn Raslân, Hâşiyetü's-Suyûtî, İbn Esîr'in *en-Nihâye*, İbn Hacer'in *et-Takrîb*, *Sihâh*, *Kâmus*, *Lübbü'l-Elbâb*, *Etrâfu'l-Mizzî* adlı eserlerden açıklamalarla beraber dirâyeten de (derslerimi) dinledi.

Daha sonra anlayış sahibi ve umde olan oğlum eş-Şeyh Abdilmun'im'in kıraatı ile on sekiz mecliste *Müctebâ* adlı İmam Nesâî'nin *Sünen*'inin tamamını, altı günde on iki mecliste İbn Mâce el-Kazvînî'nin *Sünen*'inin tamamını benim yanımda dinledi.

Mescid-i Haram'da Buhârî'nin *Sahîh*'inden Hicret babı ile ilgili derslerimde hazır bulundu. Sonra Ramazan'da Ebû İlsâ et-Tirmizî'nin *Sünen*'inden hazırladığım muhtasar ile ilgili derslerimi dinledi.

⁶⁹ *el-Müsel el-bi'l-evveliyye*: senedindeki bütün râvilerin hocalarından dinledikleri ilk hadis olma özelliğini taşıyan hadistir. (Bkz. Aydın, *Hadis İstılahları*, s., 222). İsnadlı rivâyet geleneği içerisinde *el-müsel el-bi'l-evveliyye* diye meşhur olan *rahmet* hadisinin isnadı, Süfyân b. Uyeyne'ye kadar her bir râvinin hocasından dinlediği ilk hadis olarak devam etmektedir. Bkz. Kevserî, *et-Tahrîru'l-vecîz fîmâ yebtegîhi'l-müstecîz*, haz. Abdulfettah Ebû Ğudde, Halep 1993, s. 7-8; Ayaz, *Zâhid el-Kevserî*, s. 94.

⁷⁰ Hadis için bkz. Tirmizî, *Birr ve Sıla*, 16; Ebû Dâvud, *Edeb*, 58; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, II, 160; Hâkim, *Müstedrek*, IV, 159.

⁷¹ Bandırmalı, *Câmiu rivâyâtî'l-fehâris*, vrk., 173b-174a; *Tanîn*, s. 334, 339; *İcâzet Tâcuddin el-Kal'î*, Gazi Hüsrev Bey Ktp. (Saraybosna), no: 3505-17, vrk. 13a.

Daha sonra evimde Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*, Tirmizî'nin *Sünen*, Yahya b. Yahya rivâyeti ile hicret diyarının imamı Mâlik b. Enes'in *Muvatta'*, Dârimî'nin *Müsned*, İmam-ı A'zâm'ın ashabından İmam Muhammed'in (rivâyeti ile) *Muvattâ'* ve *Kitâbu'l-Âsâr* ve İmam Ahmed b. Hanbel'in *Müsned* adlı eserinin başından bir kısmını ona dinlettim.

İsmi geçen kitapların semâ ve kırâtı tamamlanınca, Hamd Allah'a mahsustur, vatanına gitmek istedi. Benden icâzet ve mutemed ve faydalı bir surette (icâzet ve rivâyet kitaplarının) senedinin yazılmasını istedi. Onun bu isteğini kabul ettim ve ehl-i eserin yanında muteber olan şartlarla beraber, rivâyet hakkına sahip olduğum ve benden rivâyeti sahîh olan tefsir, hadis, nahiv, sarf, lügat, meânî, beyan, mantık, hikmet, usûl ve bunlardan başka ilimlerin tamamından ona icazet verdim. Nefsini temizleyen kimselerin kurtuluşuna nâil olması için, nefsinin takvâdan ayırmamasını tavsiye ederim.

Sened(im)e gelince, şöyle söylerim: İlm-i hadisi kadr-i yüce meşâyıhtan ve meşhur imamlardan bazısından kırât, bazısından da icâzet (yoluyla) aldım. Bunlar: eş-Şeyh Hasan b. Ali el-Uceymî, Mevlânâ eş-Şeyh Ahmed b. eş-Şeyh Muhammed el-Merhûmî, eş-Şeyh Îsâ b. Muhammed el-Ca'ferî el-Mağribî, el-Allâme eş-Şeyh Muhammed b. Süleyman el-Mağribî, Mevlânâ eş-Şeyh Ahmed el-Beşbîşî, Mevlânâ eş-Şeyh Abdullah b. Sâlim el-Basrî, Mevlânâ eş-Şeyh İbrahim el-Gürânî ve bunlardan başka meşhur âlimler ve kıymetli imamlardır."⁷²

Tâcuddin el-Kal'î, İbn Himmât'ın dinlediği hadis kitaplarını ve hocalarını zikrettikten sonra, Buhârî'nin *Sahîh*'inin kendisine ulaşan âlî bir isnadını zikretmiştir. Diğer taraftan Kütüb-ü sitte'nin senedlerinin de hocalarından İbrahim el-Gürânî (1101/1690)'nin *el-Emem li îkâzi'l-himem*, Îsâ el-Mağribî el-Câferî (1080/1669)'nin Muhammed Bâbîlî (1077/1666)'den merviyâtını topladığı *Muntehabu'l-esânîd fî vasli'l-musannefât ve'l-eczâ ve'l-mesânîd* ile diğer hocalarının rivâyetlerini topladığı *Mekâlîdu'l-esânîd*⁷³ adlı eserlere ve bir diğer hocası Muhammed b. Süleyman el-Mağribî (1094/1683)'nin *Sılatu'l-halef bi mevsûli's-selef* adlı sebetine havale etmiştir.⁷⁴ Bir diğer ifade ile Tâcuddin el-Kal'î'nin söz konusu sebetleri referans göstermesi, İbn Himmât'ın Kütüb-ü sitte'yi bu sebetlerdeki isnadlarla rivâyet etmesine dair izindir.

İbn Himmât yukarıdaki iki rivâyet izninden farklı olarak, Tâcuddin b. Abdulmuhsin el-Kal'î'den üçüncü bir icâzet daha almıştır. Bu da, Mekke'de

⁷² Bandırmalı, *Câmiu rivâyâti'l-fehâris*, vrk., 174a-b-175a.

⁷³ Bkz. Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 605.

⁷⁴ Bandırmalı, *Câmiu rivâyâti'l-fehâris*, vrk., 175-b.

derslerine devam ettiği ve kendisinden icâzet aldığı Abdullah b. Sâlim el-Basrî'nin sebeti ile ilgilidir. İbn Himmât, Abdullah b. Sâlim el-Basrî'nin *el-İmdâd fî ma'rifeti uluvvî'l-isnâd* adlı sebetinin ve bazı hadis kitaplarının evâilinden oluşan bir mecmuayı Tâcuddin el-Kalî'ye vermiş ve ondan bu mecmua ile ilgili özel bir icâzet istemiştir. Tâcuddin el-Kalî de, mecmuda yer alan Abdullah b. Sâlim el-Basrî'nin sebeti ile beraber bütün merviyâtından 1133 senesinde Zilkade ayının ortasında (Eylül 1721) İbn Himmât'a üçüncü bir icâzet vermiştir.⁷⁵

2. Muhammed b. Abdillâh el-Mağribî (1141/1728-29)

Muhammed b. Abdillâh el-Mağribî, Mescid-i Haram'da müderris olup, Abdullah b. Sâlim el-Basrî'nin yanında muîd ve mukrî olarak hadis okumuştur.⁷⁶ İbn Himmât, Abdullah b. Sâlim el-Basrî'nin yanında semâ ettiği bazı hadis kitaplarını, Muhammed b. Abdillâh el-Mağribî'nin kırâatı ile dinlemiştir.⁷⁷

İbn Himmât, Muhammed b. Abdillâh el-Mağribî'nin yanında *el-İmdâd fî ma'rifeti uluvvî'l-isnâd* adlı Abdullah b. Sâlim el-Basrî'nin sebetini ve müselsel hadisler okumuştur.⁷⁸ Muhammed b. Abdillâh el-Mağribî, 1133 senesinin Muharrem ayının ortasında (Kasım 1720), ismi geçen kitaplarla beraber bütün merviyâtından rivâyeten ve dirâyeten İbn Himmât'a icâzet vermiştir.⁷⁹ Aşağıda da belirtileceği gibi İbn Himmât, 1133 senesinin on birinci ayında (Eylül 1721) Abdullah b. Sâlim el-Basrî'nin kendisinden de icâzet almıştır.

3. Abdullah b. Sâlim el-Basrî (1134/1722)

Abdullah b. Sâlim el-Basrî, Mekke'de isnadlı hadis rivâyetinde devrinin önde gelen musnid muhaddislerindendir.⁸⁰ XVII. asrın sonu ve XVIII. asrın ilk çeyreğinde Mekke'de mücâvir olarak bulunan veya hac görevi için Mekke'ye

⁷⁵ Bandırmalı, *Câmiu rivâyâtî'l-fehâris*, 176-b.

⁷⁶ Murâdî, *Silku'd-dürer*, IV, 72. Bkz. Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 850.

⁷⁷ Bandırmalı, *Câmiu rivâyâtî'l-fehâris*, vrk., 165a.

⁷⁸ İbn Himmât'ın Muhammed b. Abdillâh el-Mağribî'den müselsel rivâyetleri için bkz. Küçük Hamid, *Tanîn*, s., 513, 536, 646-647, 652, 678.

⁷⁹ Bandırmalı, *Câmiu rivâyâtî'l-fehâris*, vrk., 172a.

⁸⁰ Abdullah b. Sâlim el-Basrî, 1049/1639-40 tarihinde Mekke'de doğmuştur. Mekke'de İsâ es-Seâlebî, eş-Şems Bâbilî, Yahya eş-Şâvî el-Mağribî, Mansûr et-Tûhî, Ahmed el-Besbîşî, eş-Şihâb, Ahmed el-Bennâ ve Muhammed b. Süleyman er-Rudânî ve bunlardan başka âlimlerden rivâyet izni almıştır. 24 farklı hocadan aldığı rivâyet izinlerini ve uhdesinde bulunan kitapların musanniflerine ulaşan isnadlarını *el-İmdâd fî ma'rifeti uluvvî'l-isnâd* adlı sebetinde zikretmiştir. Bkz. Abdullah b. Sâlim el-Basrî, *el-İmdâd fî ma'rifeti uluvvî'l-isnâd*, thk. el-Arabî ed-Dâiz el-Firyâtî, Riyâd, 1427/2006; Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 193-194.

giden birçok Osmanlı âlimi, Abdullah b. Sâlim el-Basrî'den rivâyet izni almıştır. Osmanlı âlimleri Abdullah b. Sâlim el-Basrî'yi çok yakından tanıdıkları gibi, onun icâzetlerine önem atfetmişlerdir.⁸¹

İbn Himmât Mekke'de bulunduğu dönemde, Abdullah Sâlim el-Basrî'den çeşitli hadis kitaplarını okumuştur. Abdullah b. Sâlim el-Basrî, İbn Himmât ed-Dimaşkî'nin Mekke'ye gelişini şöyle anlatır:

“Muhammed İbn Himmât, 1132/1720 senesinde hac için Mısır'dan Mekke'ye geldi. O Mekke'ye Beyt-i Şerîf'te mücâvir olarak kalmak ve faydalı ilimleri tahsil etmek için gelmişti. Bu yılın sonunda 18 Zilhicce Pazar gününün sabahında evime geldi ve benden *el-müselsel bi'l-evveliyye* hadisini dinlemek istedi.”

Bu açıklamadan sonra Abdullah b. Sâlim el-Basrî, *el-müselsel bi'l-evveliyye* hadisinin senedini zikretmiş, daha sonra da söz konusu rivâyet silsilesi ile İbn Himmât'a bu hadisi okuduğunu belirterek icâzet vermiştir.⁸²

İlk defa 18 Zilhicce 1132/21 Ekim 1720 tarihinde Abdullah b. Sâlim el-Basrî'den *el-müselsel bi'l-evveliyye* hadisini dinleyen İbn Himmât, bundan sonra sabah ve akşam onun derslerinde hazır bulunmuş ve Abdullah b. Sâlim'in ilim meclislerinden ayrılmamıştır. Abdullah b. Sâlim el-Basrî, İbn Himmât'a verdiği icâzetnâmede İbn Himmât'ın okuduğu veya semâ ettiği hadis kitaplarını şöyle anlatmıştır:

“Benim yanımda rivâyet yoluyla bilakis dirâyeten Buhârî ve Müslim'in *Sahih*lerinin tamamını semâ etti. Bu derslerde *Sahîh-i Buhârî*'nin yarısını, *Sahîh-i Müslim*'in de tamamını kırâat yoluyla okudu, ben de her iki kitabın yanımdaki şerhlerinden imkân mikdarınca açıklama yaparak onu dinledim. Bunlar (şerhler): *Sahîhu'l-Buhârî*'nin Itk bölümüne kadar yazdığım kendi şerhim *Dıyâu's-sârî fî mesâliki ebvâbi'l-Buhârî*, İbn Hacer'in *Fethu'l-bârî* ve Kastallânî'nin Buhârî şerhi; (Müslim'in kırâatı sırasında) Nevevî'nin Müslim şerhi, Suyûtî'nin haşiyesi ve Kurtubî'nin *el-Müfhim* adlı şerhleridir.

Yine benim yanımda İmam Mâlik b. Enes'in *Muvatta'*ını Kasâme bölümüne kadar, bir kısmını kırâat ederek semâ etti. Bu derslerde Suyûtî'nin haşiyesi ile Zürkânî'nin şerhlerinden açıklamaları da dinledi.

⁸¹ Bandırmalı, *Câmiu rivâyâtî'l-fehâris*, vrk., 137b., 147b., 316a. Ayrıca bkz. Ayaz, “Zâhid el-Kevserî'nin icâzetnâmesinde Yer Alan İsnadların Osmanlı Anadolu'sundaki Tarihçesi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 40, Konya, 2015, s. 92.

⁸² Bandırmalı, *Câmiu rivâyâtî'l-fehâris*, vrk., 164a-b.

Fâzıl, zekî, kâmil, eş-Şeyh Muhammed b. Abdullah el-Mağribî'nin kıraatı ile İbnü'l-Esîr'in *Câmiu'l-usûl* kitabının "el-Levâhik" babına kadar bir bölümünü ve kütüb-ü sitte'nin diğer kitapları ile bunlardan başka hadis kitaplarının baş taraflarından bir kısmını benim yanımda dinledi. Bu kitaplar:

Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce el-Kazvînî'nin sünenleri, *Müsned-i Dârimî*, *Sünen-i Dârekutnî*, *Müsned-i İmam eş-Şâfiî* Muhammed b. İdrîs, *Müsned-i İmâm Ebî Hanîfe en-Nu'mân*, *Müsned-i İmam Ahmed b. Hanbel*, Ebû Nuaym el-Esfehânî'nin *el-Müstahrec alâ Sahîh-i Müslim*, *Sünen-i Ebî Müslim el-Keşşî*, *Sünen-i Saîd b. Mansûr*, *Musannef İbn Ebî Şeybe*, Begavî'nin *Şerhu's-sünne*, *Müsned-i Ebî Dâvud et-Tayâlisî*, *Müsned-i Abd İbn Humeyd*, *Müsnedü'l-Haris İbn Ebî Usâme*, *Müsnedü'l-Bezzâr*, *Müsned-i Ebî Ya'lâ el-Mevsilî*, İbn Mübârek'in *ez-Zühed ve'r-rekâik*, Hakîm et-Tirmizî'nin *Nevâdiru'l-usûl*, Ebu'l-Kâsım et-Taberânî'nin *Kitabu'd-Duâ*, Hatîb el-Bağdâdî'nin *K. İktidâu'l-ilmî'l-amel*, *Târihu İbn Maîn fî Ahvâli'r-ricâl*, *Musannefu Abdurrezzâk es-San'ânî*, Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-Kübrâ*, *Mustahrec Ebî Avâne alâ Sahih-i Müslim*, *Sünenü'l-Beyhakî*, *Müsnedü'l-Bezzâr*, *Sahîh-i İbn Hibbân*, *Müstedrekü'l-Hâkim ala's-Sahîhayn*, *Sahîh-i İbn Huzeyme*, *Kitâbu'l-Hâfız Ebî Bekr el-İsmâîlî*, İbnu's-Sünnî'nin *K. Amelü'l-yevm ve'l-leyl*, *Târihu'l-Buhârî*, *Müsnedü'l-Gâfikî li Muvatta' Mâlik*, *K. Teysîru'l-vusûl li Câmi'i'l-usûl*, Ebu'l-Hasen el-Heysemî'nin *K. Mecmau'z-zevâid*, Şeyhimiz Muhakkik Mekke-i Müşerrefe'ye gelip yerleşen Muhammed b. Süleyman el-Mağribî'nin *K. Câmiu'l-fevâid min Câmi'i'l-usûl ve Mecmai'z-zevâid* dir.

Ayrıca Kastallânî'nin *el-Mevâhibu'l-ledunniyye*'sinin baş tarafından yapılan dersleri Allâme Şebrâmellisî'nin haşiyesi ve eş-Şems Zürkânî'nin şerhinden açıklamalarla beraber; *Mî'râcu'l-Uchûrî el-Evsât*, Gazzâlî'nin *İhyâu ulûmiddîn* eserini İrâkî'nin hadislerle ilgili tahriri ile beraber, Hafız es-Suyûtî'nin *el-Budûru's-sâfira fî umûri'l-âhira*, Tirmizî'nin *eş-Şemâil* adlı eserlerinin başından dersleri dinledi.

(Tefsirden) Kâdî Beydâvî tefsirinden Saff suresinin bir bölümünü eş-Şihâb el-Hafâcî'nin haşiyesi ile beraber, Ebû Hayyân'ın *el-Bahr* adlı tefsirinden "إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ"⁸³, Begavî'nin tefsirinden "لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ"⁸⁴, *Celâleyn* tefsirinden "لَخِجُّ أَشْهُرٍ مَّعْلُومَاتٍ"⁸⁵ ayetinin tefsirini ve Suyûtî'nin *Dürrü'l-Mensûr Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Hadîsî'l-Me'sûr*, *İğrâbu Ebi'l-Bekâ*'nın bir bölümünden yapılan dersleri dinledi.

⁸³ Âl-i İmrân, 3/96.

⁸⁴ Nisâ, 4/95.

⁸⁵ Bakara, 2/97.

Bu derslerin tamamı, hadis ilimlerinde kendisine ihtiyaç duyulan şu kitaplara müracaat edilerek yapılmıştır: İbn Hacer'in *el-İsâbe*, *Nihâyetü't-takrîb* ve *et-Takrîb*; Hafız Zehebî'nin *el-Müştebeh* ve *l-muhtelef*, Hafız Suyûtî'nin *Ukûdu'z-zeberced alâ Müsnedi'l-İmâm Ahmed* ve *Lübbü'l-ensâb*, Hafız Hemedânî'nin *Ucâlatu'l-mübtedî fi'l-Ensâb*, İbn Esîr'in *K. Üsdü'l-ğâbe*, Hafız Mizzî'nin *el-Etrâf*, Abdulmün'im b. Abdilhak'ın *Merâsıdu'l-ittilâ' ala'l-esmâi ve'l-buldân*, İbnü'l-Cevzî'nin *el-Mevdûât* ve Zehebî'nin *el-Mevdûât* üzerine muhtasarı, Sağânî'nin *el-Mevdûât*, Kâdî İyâd'ın *Buhârî*, Müslim ve İmam Mâlik'in *Muvatta'*ının müşkil lafızları hakkındaki *Meşârıku'l-Envâr* ile *K. eş-Şifâ fi Hukûki'l-Mustafa*, Hafâcî'nin (Şifâ) şerhi, İbn Esîr'in *en-Nihâye*, Feyûmî'nin *el-Misbâh fi ğârâibi'l-hadîs*, Suyûtî'nin *el-Hasâisu'l-kübrâ* ve *el-Câmiu's-sağîr* ve Münâvî'nin her iki kitap üzerine şerhleri, *Sihâhu'l-cevherî*, el-Fahru'r-Râzî'nin *Muhtâru's-sihâh*, *el-Kâmûs*, İbn Hacer'in *Tahrîcu ehâdîsi kitâbi'l-azîz Şerhi'l-Vecîzi'l-mevsûm bi't-Telhîs*.

Ayrıca İbn Hacer el-Heysemî'nin *et-Tuhfe Şerhu'l-Minhâc* kitabının sonundan bir bölümü, Zekerîyyâ el-Ensârî'nin *Şerhu'l-Minhâc* eserinin bir kısmını ve bunlardan başka el-Azîz ve el-Mâlik'in kolaylaştırdığı kadarıyla bazı kitaplardan dinledi.⁸⁶

Abdullah b. Sâlim Basrî, 8 Rabûlevvel 1133 (7 Ocak 1721) Pazartesi günü evinde hazır bulunan İbn Himmât'a müselsel rivâyetlerden; hurma ve su ikram ederek *el-müselsel bi'd-diyâfe*, *el-müselsel bi'l-müşâbeke*, *el-müselsel bi'l-musâfaha*, *el-müselsel bi "innâ uhibbuke"*, *el-müselsel bi's-Şâfiyye* hadislerini okumuş ve İbn Himmât hocasının okuduğu bu hadisleri dinleyerek rivâyet izni almıştır. Ayrıca Abdullah b. Sâlim el-Basrî, aynı mecliste ona hırka giydirip zikir telkinleri ile beraber tarikat icâzeti de vermiştir.⁸⁷

Yine 1133/1721 senesinin içerisinde Abdullah b. Sâlim el-Basrî, Saff suresinin tamamını müselsel hadisi ile beraber, ayrıca Ramazan bayramında da *müselsel bi yevmi'l-îd* hadisini okumuş ve bu hadisleri semâ eden İbn Himmât'a icâzet vermiştir.⁸⁸

İbn Himmât, *Delâilu'l-hayrât*'ın bir kısmını Abdullah b. Sâlim el-Basrî'ye okumuş ve hocası dört râvî ile müellifine ulaşan âli isnadla icâzet vermiştir. Abdullah b. Sâlim el-Basrî, sabah ve akşam namazlarından sonra okuması için

⁸⁶ Bandırmalı, *Câmiu rivâyâti'l-fehâris*, vrk., 164b-166a.

⁸⁷ Bandırmalı, *Câmiu rivâyâti'l-fehâris*, vrk., 166a-b; *Tanîn*, s. 83-84.

⁸⁸ Bandırmalı, *Tanîn*, s. 84.

Hizbu'n-Nevevî, ikinci namazlarından sonra okuması için *Hizbu'l-bahr'* dan da İbn Himmât'a icâzet vermiştir. Bu icâzetleri aldığı sırada İbn Himmât, Abdullah b. Sâlim el-Basrî'ye *el-Esmâu'l-İdrisiyye'* yi de okumuştur.⁸⁹

Abdullah b. Sâlim el-Basrî, 23 Zilkade 1133/15 Eylül 1721 tarihinde uzun süre yanında (kırâat veya semâ yoluyla) yukarıda zikredilen kitapları okuyan ve çeşitli müselsel hadisleri semâ eden İbn Himmât için icâzetnâme yazmıştır. Bu icâzetnâmede yukarıda zikredilen kitaplardan ve bunlardan başka kendisinden rivâyeti sahih olan kitapların tamamından *el-İmdâd bi uluvvi'l-İsnâd* adlı sebetindeki senedlerle beraber İbn Himmât'a rivâyet izni vermiştir.⁹⁰

4. Şeyh Muhammed b. Ali el-Hüseynî eş-Şâfiî (1173/1759-60)

İbn Himmât'ın Mekke'de icâzet aldığı âlimlerden biri de, İbnu'l-Muhib et-Taberî diye bilinen ve el-Cemâl el-Ahîr lakabı ile tanınan Muhammed b. Ali b. Fadl el-Hüseynî eş-Şâfiî (1173/1759-60)'dır.⁹¹ İbn Himmât, Mısır ve Mekke'deki hocalarından aldığı icâzetleri bir ciltte toplamış, İbnu'l-Muhib et-Taberî onun icâzetlerini ve özellikle de Abdullah b. Sâlim el-Basrî'nin İbn Himmât'a yazdığı rivâyet izinlerini görünce, 4 Zilhicce 1133/26 Eylül 1721 tarihinde İbn Himmât'a icâzet vermiştir.⁹² İbnu'l-Muhib et-Taberî'nin icâzetnâmesi muhtasar olup daha ziyade teberrüken yazılan bir rivâyet iznidir.

5. Muhammed b. Akîle el-Mekkî (1150/1737)

İbn Himmât'ın Mekke'deki hocalarından biri de, Muhammed b. Akile el-Mekkî'dir.⁹³ İbn Himmât, Mekke'de bulunduğu dönemde İbn Akîle'nin bazı derslerinde hazır bulunmuş, ondan *el-müselsel bi'l-evveliyye* hadisini ve bundan başka bazı hadisleri dinlemiştir. İbn Akîle, uhdesinde bulunan bütün

⁸⁹ Bandırmalı, *Câmiu rivâyâtî'l-fehâris*, vrk., 166b-167a.

⁹⁰ Bandırmalı, *Câmiu rivâyâtî'l-fehâris*, vrk., 167a-168a.

⁹¹ Bkz. Zirikli, *A'lâm*, VI, 296; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, XI, 34.

⁹² Bandırmalı, *Câmiu rivâyâtî'l-fehâris*, vrk. 170a-b.

⁹³ Muhammed b. Ahmed b. Saîd b. Akile, Mekke'de doğmuştur. Babası Akîle diye meşhur olduğu için, İbn Akile ve Muhammed Akile lakabı ile anılmıştır. İbn Akile, babası başta olmak üzere Mekke'de devrin tanınmış âlimlerinden Abdullah b. Sâlim el-Basrî, Ahmed en-Nahlî, Hasan el-Uceymî ve daha birçok tanınmış âlimden ders almıştır. Bkz. Murâdî, *Silkü'd-dürer*, IV, 39. İbn Akile, hocalarından okuduğu kitaplar ve rivâyet izinlerini *el-Mevâhibu'l-Cezîle fî merviyâtı Muhammed b. Akile* adlı sebet türündeki eserinde tanıtmıştır. Şam, Bağdat ve İstanbul'a yolculuklar yapan İbn Akile, buralarda ders okutmuş ve icâzet vermiştir. İstanbul'a geldiği zaman Bandırmalı Küçük Hamid ve birçok Osmanlı âlimi kendisinin rivâyet izni almıştır. İbn Akile, *el-Mevâhibu'l-Cezîle* başta olmak üzere uhdesinde bulunan bütün merviyâtından Bandırmalı Küçük Hamid Efendi'ye icâzet vermiştir. Bandırmalı, *Câmiu rivâyâtî'l-fehâris*, vrk., 127a-130a.

merviyâtı ile beraber kendisinin telif ettiği eserlerden İbn Himmât'a icâzet vermiştir.⁹⁴

6. eş-Şeyh Muhammed A'zam el-Hüseynî el-Burâkî el-Hindî (?)

İbn Himmât, Mekke-i Muazzama'da bulunduğu dönemde kendisi gibi mücâvir olan Muhammed A'zam el-Hüseynî el-Burâkî el-Hindî'nin derslerine devam etmiştir. Muhammed A'zam el-Hindî'nin yanında İbn Arabî (638/1240)'nin *Fusûsu'l-hikem* eserini, Dâvud-u Kayserî (751/1350)'nin şerhi ve Kayserî'nin *Fusûs* üzerine Mukaddime'si ile beraber bir süre okumuştur. Ayrıca İbn Himmât, Muhammed A'zam Hindî'nin tasavvuf risâlelerini müellifinden okumuştur.⁹⁵

Muhammed A'zam el-Hindî, İbn Himmât'ın yanında okuduğu kitaplar arasında şu eserleri de saymıştır: Nasîru'l-hak ed-Dehlevî'nin *Risâletü Merâtibi'l-mâhiyye*, Mîr Sadruddin el-Kâdirî el-Bûriyî'nin *Keşfu'r-rabbânî*, Seyyid Şerîf Cürcânî (816/1413)'nin *Şerhu'l-Mevâkıf*, Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Abyûrdî eş-Şîî (966/1559)'nin hikmet ilimlerindeki *Ravdatu'l-Cinân*,⁹⁶ Devvânî (908/1502)'nin *Şerhu'l-Akâidi'l-Adudiyye* adlı eserini Yusuf el-Karabâğî (1046/1636'den sonra) ve Muhammed A'zam el-Hindî'nin haşiyeleri ile beraber,⁹⁷ yine Devvânî (908/1502)'nin *Şerhu Tehzîbu'l-mantık ve'l-Kelâm*⁹⁸ adlı eserini Mîr Ebi'l-Feth es-Saîdî (950/1543 civarı), Hüseyin Halhâlî (1014/1605) ve Mirzâ Zâhid el-Kâbilî (1101/1690)'nin haşiyesi ile beraber, Kâdî Mîr diye tanınan Hüseyin b. Muînüddin el-Meydubî (910/1504)'nin *Şerhu Hidâyeti'l-hikme* adlı eseri.⁹⁹

İbn Himmât, Mekke'de bulunduğu bir yıldan fazla süre içerisinde Abdullah b. Sâlim el-Basrî ve Tâcuddin el-Kalî'nin hadis derslerine devam ettiği sırada, Muhammed A'zam el-Hindî'den de tasavvuf, kelim ve mantık ile ilgili yukarıda zikredilen kitapları okumuştur. İbn Himmât'ın Mekke'de İbn Arabî'nin kitaplarının ağırlıkta olduğu tasavvuf dersleri alması, Osmanlı ilmî

⁹⁴ Bandırmalı, *Câmiu rivâyâtî'l-fehâris*, vrk., 161b.

⁹⁵ Bandırmalı, *Câmiu rivâyâtî'l-fehâris*, vrk., 171a.

⁹⁶ Bkz. İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, I, 746; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, VII, 10.

⁹⁷ *el-Akâidu'l-Adudiyye*, Eş'arî kelamcılarının Adudiddin el-İcî (756/1355)'nin akâide dair risâlesidir. Eser üzerine birçok şerh ve şerhler üzerine de haşiyeler yazılmıştır. Bkz. Yavuz, Yunus Şevki, "el-Akâidü'l-Adudiyye", DİA, II, 216; Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, II, 1144.

⁹⁸ *Tehzîbu'l-Mantık ve Kelâm*, Saduddin et-Teftezânî (792/1390)'nin eseridir. *Tehzîbu'l-mantık* üzerine birçok şerh ve bunlar üzerine haşiyeler yazılmıştır. Bunlardan bir kısmı yukarıda zikredilmiştir. Bkz. Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, I, 515-517.

⁹⁹ Bandırmalı, *Câmiu rivâyâtî'l-fehâris*, vrk., 171a-172a.

düşüncesinde öteden beri süre gelen İbn Arabî geleneğinin Hicâz'da temsil gücünü artırdığını gösteren önemli bir referanstır. Ayrıca onun Muhammed A'zam el-Hindî'den aldığı İbn Arabî'nin kitapları ile ilgili tasavvuf derslerinin daha sonra ikâmet edeceği İstanbul'daki ilmî muhit ile olan sıkı bağı da dikkatlerden kaçmamaktadır.

F. İbn Himmât'ın Medine'deki Hocaları ve İcâzetleri

İbn Himmât Mekke'deki mucâveretinden sonra, 1133/1721 tarihinin sonlarında Medine'ye gelmiştir.¹⁰⁰ Medine'de Ebû Tahir Muhammed b. İbrahim el-Gürânî ve Muhammed b. Abdilhâdî es-Sindî'den icâzet almıştır.

1. Ebû Tahir Muhammed b. İbrahim el-Gürânî (1145/1733)

Ebû Tâhir Muhammed el-Gürânî, meşhur sûfî muhaddislerden İbrahim el-Gürânî'nin oğludur.¹⁰¹ Ebû Tahir el-Gürânî, 6 Muharrem 1134/27 Ekim 1721 tarihinde babası İbrahim el-Gürânî'nin *el-Emem li ikâzi'l-himem* ve Hasan el-Uceymî'nin *Kifâyetü'l-muttali'* adlı sebetinde yer alan bütün kitaplardan kendisine ulaşan senedler ile beraber İbn Himmât'a rivâyet izni vermiştir.¹⁰²

2. eş-Şeyh Ebu'l-Hasan Muhammed b. Abdilhâdî es-Sindî (1138/1629)

Ebu'l-Hasan Muhammed b. Abdilhâdî es-Sindî, Hindistan'ın Tata köyünde doğmuş, Tüster'de devrin önde gelen âlimlerinden ilim tahsil ettikten sonra Medine'ye yerleşmiştir. Burada da Muhammed el-Berzencî (1103/1691) ve İbrahim el-Gürânî gibi devrin önde gelen âlimlerinden rivâyet izni almıştır.¹⁰³

Mescid-i Nebevî'de ders veren Ebu'l-Hasan es-Sindî, İbn Himmât'a rivâyet hakkına sahip olduğu Kütüb-ü sitte başta olmak üzere, bazı kitaplar ile

¹⁰⁰ İbn Himmât'ın Mekke'de aldığı icâzetlerdeki son tarih 4 Zilhicce 1133/26 Eylül 1721, Medine'deki ilk icâzeti de 6 Muharrem 1134/27 Ekim 1721'dir. Bu iki tarihi karşılaştırınca, onun 1133 tarihinin sonlarında Medine'ye geldiği kanaatine ulaşılmıştır.

¹⁰¹ Ebû Tahir Muhammed b. İbrahim b. Hasan el-Gürânî, 1081 tarihinde Medine'de doğmuştur. Babası İbrahim el-Gürânî'den çeşitli ilimleri okumuş, ayrıca dönemin tanınmış âlimlerinden Muhammed b. Abdîrrasûl el-Berzencî, Hasan el-Uceymî, Muhammed b. Süleyman er-Mağribî er-Rudânî, Abdullah b. Sâlim el-Basrî ve Ahmed en-Nahlî'den rivâyet izni almıştır. Medine'de uzun yıllar ders vermiş olan Ebû Tâhir el-Gürânî, bir müddet Şâfiî mezhebi müftülüğü de yapmıştır. 1145/1733 senesinin Ramazan ayında Medine'de vefat etmiş ve Bakî' kabristanına defnedilmiştir. Murâdî, *Silkü'd-dürer*, IV, 35. Bkz. Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 494-496.

¹⁰² Bandırmalı, *Câmiu rivâyâtî'l-fehâris*, vrk., 176b-177a.

¹⁰³ Murâdî, *Silkü'd-dürer*, IV, 78-79; Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 148.

kendisinin telif ettiği eserlerden icâzet vermiştir. Söz konusu icâzet muhtasar olup, semâ ve kıraat kaydı bulunmamaktadır.¹⁰⁴

İbn Himmât, 1134 senesinin ilk aylarında Medine’de bir süre kaldıktan sonra, Dimyat’a dönmüştür. Yukarıda Dimyat’taki tahsili ile ilgili konuda belirtildiği gibi, daha öncesinde uzun süre ders aldığı hocası Muhammed el-Budeyrî’nin yanında bazı hadis kitaplarını okuyarak, 19 Ramazan 1134/3 Temmuz 1722’de icâzet almıştır.

G. İbn Himmât ed-Dimaşkî’nin Halep’te Hadis Usûlü Dersleri

İbn Himmât, 1134 senesinin dokuzuncu ayında (Temmuz 1722) Dimyat’ta Budeyrî’den icâzet aldıktan sonra, bu senenin sonlarında Halep’e gelmiş ve burada hadis dersi vermeye başlamıştır. *Şerhu Hulâsatu’n-Nuhbe* adlı eserinde h. 1134/1722 senesinde Halep’e uğradığını ve burada *Nuhbetü’l-Fiker’i* okuttuğunu belirtmiştir.¹⁰⁵ Ayrıca Küçük Hamid Efendi de hocasını tavsif ederken bir yerde “*Haleb eş-Şehbâ’nın muhaddislerinden*”¹⁰⁶ ifadesi ile İbn Himmât’ın Halep’te hadis dersi verdiğini ifade etmiştir.

Halep’te 1134 senesinin sonlarında müderrislik yapan İbn Himmât, 1138/1725-26’da Üsküdar’da ders vermeye başlamıştır. Halep’teki ikâmetinin süresi hakkında kaynaklarda pek bilgi bulunmamaktadır. Ancak Dimaşk’lı olan İbn Himmât’ın 1135/1723 – 1137/1725 tarihlerinde Halep ve Dimaşk arasında gidip geldiğinin düşünülmesi çok uzak bir ihtimal değildir.

H. İbn Himmât’ın Üsküdar’a Gelişi ve Şeyhu’l-İslam Mirzâ zâde Mehmed Efendi (1147/1735)’den Teberrüken İcâzet Alması

İbn Himmât ed-Dimaşkî, h. 1134/1722 senesinin sonlarında Halep’te bir süre müderrislik yaptıktan sonra Üsküdar’a gelmiştir. Bandırmalı Küçük Hamid Efendi, 1138/1725-26 tarihinde Ahmediyye Câmii’nde İbn Himmât’tan Ebu’l-Hüseyn el-Kudûrî (428/1037)’nin fıkıh kitabını¹⁰⁷ okuduğunu belirtmektedir.¹⁰⁸ İbn Himmât’ın Halep’teki müderrisliği ve İstanbul’daki bilinen ilk derslerinin tarihlerini karşılaştırdınca, onun h. 1135-1138 tarihleri arasında bilâhare Üsküdar’a geldiğini söylemek mümkündür.

¹⁰⁴ Bandırmalı, *Câmiu rivâyâti’l-fehâris*, vrk., 177b.

¹⁰⁵ *Hulâsatu’n-Nuhbe*, Hacı Mahmud, 745/2, vrk., 2b-3a.

¹⁰⁶ Bandırmalı, *Câmiu rivâyâti’l-fehâris*, vrk., 23b.

¹⁰⁷ Ebu’l-Hüseyn el-Kudûrî’nin kitabının ismi *el-Muhtasar* olup, Hanefî mezhebinde *el-Kitâb* ismi ile adlandırılmaktadır. Kâtib Çelebi, *Keşfu’z-zünûn*, II, 1631.

¹⁰⁸ Bandırmalı, *Câmiu rivâyâti’l-fehâris*, vrk., 120a.

İbn Himmât, İstanbul'a geldiğinde Şam, Mısır ve Hicâz'ın önde gelen muhaddislerinden geniş bir rivâyet koleksiyonunun rivâyet hakkını elde etmiş olmakla beraber, Şeyhulislâm Mirzâ zâde Mehmed Efendi (1147/1735)'den de teberrüken rivâyet izni istemiştir. Mirzâ zâde Mehmed Efendi, muhtasar bir icâzet yazarak uhdesinde bulunan bütün merviyâtından İbn Himmât'a rivâyet izni vermiştir.¹⁰⁹

Şeyhulislâm Mirzâ zâde Mehmed Efendi, devrinin tanınmış beş âliminden icâzet almıştır. İstanbul'da Ayasofya Vâizi diye bilinen Süleyman Fâzıl Efendi'den hadis ilimleri başta olmak üzere çeşitli ilimlerden icâzet almıştır. Ayrıca Mekke kadılığı yaptığı dönemde h. 1119'da Mekke'nin muhaddislerinden Abdullah b. Sâlim el-Basrî ve Ahmed en-Nahlî'den rivâyet izni almıştır. Yine Mısır'ın meşhur muhaddislerinden Muhammed ez-Zürkânî'den de rivâyet izni bulunmaktadır.

SONUÇ

XVIII. yüzyılda *İstanbul'un muhaddisi* olarak tanınan İbn Himmât ed-Dımaşkî, hadis, fıkıh, kelam, tasavvuf, Arap dili ve mantık ilimlerindeki birikimini, Dımaşk'tan başlayarak Dimyat, Kahire, Mekke ve Medine'ye kadar uzanan ve on beş yıl süren ilmî seyahatlerinde elde etmiştir. İlim tahsiline Dımaşk'ta başlayan İbn Himmât, burada Ebu'l-Mevâhib el-Hanbelî ve Ahmed el-Menînî'den ders almış, dönemin meşhur âlimlerinden Abdulğani en-Nablûsî'den de icâzet almıştır.

İbn Himmât, Dımaşk'taki ilk eğitiminden sonra Dimyat'a giderek burada Muhammed el-Budeyrî ed-Dimyâtî'nin yanında uzunca bir süre Arap dili, belâğat ve akâid ilimlerini tahsil etmiştir. Yaklaşık 1123/1711-1712 tarihlerinde Hanefî fıkhnı tahsil etmek için Dimyat'tan Kahire'ye gitmiştir. Kahire'de Ali el-Akadî el-Hanefî'den Hanefî fıkhnı başta olmak üzere hadis, akâid, mantık ve Arapça dersleri almış, ayrıca Mansûr el-Menûfî'den de hadis ve nahiv ilimlerinden icâzet almıştır. Kahire'de bu iki hocasından başka Abdurraûf el-Beşbîşî, Ali es-Sivâsî ve Ahmed el-Mellevî gibi hocaların ilim meclislerinde hazır bulunmuş ve özellikle Hanefî fıkhnında önemli bir birikim elde etmiştir.

İbn Himmât, Kahire'den sonra 1132/1720 senesinin hac mevsiminde Mekke'ye gitmiş ve 1133/1721 sonuna kadar bir yıldan fazla Mekke'de mücâvir olarak kalmıştır. Mekke'de Abdullah b. Sâlim el-Basrî'den birçok hadis kitabının başından bir bölümünü okumuş ve müselsel hadisler dinlemiş, hocasının *el-İmdâd bi uluvvî'l-isnâd* adlı sebetinin de rivâyet iznini almıştır.

¹⁰⁹ Bandırmalı, *Câmiu rivâyâtî'l-fehâris*, 186a-187a.

Ayrıca Abdullah b. Sâlim el-Basrî'nin yanında, *Sahîh-i Buhârî*'yi başından sonuna, bir kısmını semâ, bir kısmını kendisi okuyarak tamamlamıştır. Yine *Sahîh-i Müslim*'in tamamını okumuştur.

İbn Himmât'ın Mekke'de hadis ilimlerinden istifade ettiği ikinci hocası, Hanefî mezhebinin müftüsü Tacuddin İbn Abdulmuhsin el-Kalî'dir. Onun yanında Kütüb-ü sitte başta olmak üzere rivâyet ilimleri ve mustalahu'l-hadisten çeşitli kitapların başından bir bölümü okumuştur. Ayrıca hocasının oğlu Abdulmunim'in kırâatı ile Nesâ'nin *Sünen*'i ve İbn Mâce'nin *Sünen*'inin tamamını dinlemiştir.

İbn Himmât, Mekke'de tasavvuf, kelam ve mantık ilimlerinde Muhammed A'zam el-Hindî'nin derslerine devam etmiştir. Bu hocasından İbn Arabî'nin kitaplarını ve bunların şerhlerini okuyarak icâzet almıştır. İbn Himmât bu hocalarından başka Mekke'de, Muhammed b. Abdillâh el-Mağribî, İbnu'l-Muhib et-Taberî diye bilinen Muhammed b. Ali el-Hüseynî eş-Şâfiî ve Muhammed b. Ahmed el-Akile'den de icâzet almıştır.

1133 senesinin sonlarında Medine'ye gelen İbn Himmât, 1134 senesinin başında (Ekim 1721) Ebû Tahir Muhammed b. İbrahim el-Gürânî'den babası İbrahim el-Gürânî'nin *el-Emem lî ikâzi'l-himem* adlı sebeti ve Hasan el-Uceymî'nin *Kifâyetü'l-muttali'* adlı sebetinin rivâyet iznini almıştır. Ayrıca Medine'de Muhammed b. Abdulhâdî es-Sindî'den de icâzet almıştır.

1134/1721-22 senesinde Medine'den Dimyat'a gelen İbn Himmât, daha önce kendisinden ders aldığı hocası Muhammed el-Budeyrî'den Kütüb-ü sitte ve bazı hadis kitaplarını okumuştur. Budeyrî, rivâyet hakkına sahip olduğu bütün kitaplardan İbn Himmât'a icâzet vermiştir.

Şam, Dimyat, Kahire, Mekke ve Medine'de ilmî tahsilini tamamlayan İbn Himmât, devrinin tanınmış on beş âliminden çeşitli ilimlerde icâzet aldıktan sonra 1134/1722 senesinin sonlarında Halep'e gelmiştir. Halep'te İbn Hacer'in *Nuhbetü'l-fiker* adlı hadis usûlü eserini okutmuştur.

1135/1722 – 1138//1725-26 tarihleri arasında Üsküdar'a gelen İbn Himmât, 1138/1725-26 tarihinde Ahmediyye Câmii'nde ders vermeye başlamış ve 37 yıl İstanbul'da birçok câmi ve medresenin yanı sıra evindeki ilim meclislerinde hadis başta olmak üzere çeşitli ilimlerden birçok talebeye ders vermiştir. İbn Himmât'ın XVIII. yüzyıl Osmanlı ilmî hayatındaki en dikkat çekici yönü, 1120/1708-09 ile 1134/1722 tarihleri arasında uzun yıllar süren ilmî yolculuklarında Şam, Mısır ve Hicâz'da dönemin en meşhur muhaddislerinden elde ettiği özellikle hadis rivâyet birikimini İstanbul'a

taşımasıdır. Bu özelliğinden dolayı da, XVIII. yüzyıl ilmî çevrelerinde *Üsküdar'ın muhaddisi, İstanbul'un muhaddisi ve musnidi* şeklinde hadis rivâyetindeki mütemeyyiz mevkiini ifade eden sıfatlarla anılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

Akgündüz, Ahmet, *“Dürerü'l-Hükkâm”*, DİA, X (İstanbul 1994), 27-28.

Ayaz, Kadir, *“Hadis İlimlerinin Tedrîsâtı Açısından Osmanlı Dârulhadisleri”*, *Osmanlı Araştırmaları* (Halil İnalcık'a 100. Yaş Armağanı), sy. XLVIII, İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2016, s., 39-68.

_____*“Zâhid el-Kevserî'nin İcâzetnâmesinde Yer Alan İsnadların Osmanlı Anadolu'sundaki Tarihçesi”*, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy. 40, Konya 2015, s., 63-102.

Aydınlı, Abdullah, *“es-Seyyid Hâmid el-Bandırmaî (1111-1172/1699-1758 veya 1759) ve Ukûdü'd-dürer fî 'ilmi'l-eser Adlı Eseri”*, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, c.1, sy. 2, 2003, s. 67-112.

Bandırmalı Küçük Hamid Efendi, *Câmiu rivâyâtî'l-fehâris ve Lâmiu icâzeti ehli'l-fevâris*, Arif Hikmet Bey Kütüphanesi (Medine), no: 231/36.

_____*Tanînu'l-mucelcelât bi tebyîni'l-müselselât*, thk. Abdullah b. Abdulazîz eş-Şebrâvî, Dâru'r-Risâle, Kahire 1434/2013.

Cabertî, Abdurrahman, *Târîhu Acâibi'l-âsâr fi't-terâcim ve'l-ahbâr*, Dâru'l-cîl, Beyrut tsz.

Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı (Çeşitleri – Özellikleri- Faydalanma Usulleri)*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 5. bs., İstanbul 2003.

İbn Himmât ed-Dimaşkî, Muhammed b. Hasen b. Muhammed Himmât, *et-Tenkît ve'l-ifâde fî tahrîci Ehâdîsi hâtimetri Sifri's-seâde*, thk. Ahmed el-Berze, Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1. bs., Beyrut 1407/1987.

_____*Şerhu Hulâsatu'n-nuhbe*, Hacı Mahmud Efendi, no: 745/2.

_____*Tuhfetü'r-râvî fî tahrîci ehâdîsi'l-Beydâvî*, Ayasofya, no: 462.

_____*Netîcetü'n-Nazar fî ilmi'l-eser*, Çorum Hasan Paşa Ktp., no: 3626-4.

_____*İcâzetnâme*, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi (Saraybosna), no: 3505-16.

_____*el-İs'âd fî mâ li'l-kütübi's-seb'ati mine'l-isnâd*, Ğâzî Hüsrev Bey, 3505/5.

İsmail Paşa, Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifîn esmâ'i'l-müellifîn ve esâri'l-musannifîn*, I-II, İstanbul 1951.

Kandemir, M. Yaşar, “Sünen”, DİA, XXXVIII, (İstanbul 2010), s. 141-142.

_____ “el-Muvatta”, DİA, XXXI, (İstanbul 2006), s. 416-418.

Kâtib Çelebi, Mustafa İbn Abdillâh, *Keşfu'z-zunûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*, nşr. Şerafeddin Yaltkaya ve Kilisli Rifat Bilge, İstanbul 1941.

Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemu'l-müellifîn, Terâcimu musannifu'l-kütübi'l-Arabiyye*, I-XV, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1957-1961.

Kettânî, Abdulhay, *Fihrisü'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemü'l-meâcim ve'l-meşyehât ve'l-müselsalât*, I-III, thk. İhsan Abbas, Dâru'l-garbi'l-islâmî, Beyrut 1402/1982.

Kettânî, Muhammed İbn Ca'fer, *er-Risâletü'l-Mustatrafe li beyâni Meşhûr-i Kütübi's-Sünneti'l-Müşerreffe*, dipnot ilavesi ile trc. Yusuf Özbek, *Hadis Literatürü*, İstanbul 1994. (Hadis Literatürü)

Kevserî, *Mukaddimâtu'l-İmâm el-Kevserî*, 1. bsm. Dâru's-süreyyâ, Dimaşk-Beyrut 1418/1997.

_____ *et-Tahrîru'l-vecîz fî mâ yebteğîhi'l-müstecîz*, nşr. Abdulfettâh Ebû Ğudde, Mektebû'l-matbûâtî'l-İslâmiyye, Haleb 1413/1993.

Murâdî, Muhammed Halil, *Silkü'd-dürer fî a'yânî'l-karnî's-sânî aşar*, haz. Ekrem Hasen el-Halebî, I-IV, Beyrut 2012.

Uğur, Müctebâ, “*Sahih Dışında Kalan Zayıf ve Uydurma Rivayetlere Dair İki Eser*”, *Diyanet İlmî Dergi*, c. 32, sy. 4, (Ekim-Kasım-Aralık) 1996, s. 3-24.

Yavuz, Yusuf Şevki, “*el-Akâidü'l-Adudiyye*”, DİA, II, (İstanbul 1989), s. 216.

Zirikli, Hayreddin, *el-A'lâm Kâmûsu terâcimi li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâi mine'l-Arabi ve'l-muste'ribîne ve'l-müsteşrikîn*, Beyrut Dâru'l-İlm li'l-melâyîn, 2002.

المحدث الحنفي في القرن الثامن عشر: رحلات ابن همام الدمشقي إلى مصر والحجاز، وأساتذته

وإجازاته الحديثية

ابن همام الدمشقي هو محدث حنفي ساهم بشكل كبير في الدراسات الحديثية العثمانية من حيث التدريس والتأليف في العصر الثامن عشر، وعُرف في العصر الذي عاش فيه بأنه محدث إستانبول ومسندها. وفي

هذه الأيام يُبحث عن آثار ابن هـمات في الدراسات الأكاديمية، ولم تكتب ترجمته التي توضّح ما حصل عليه من علوم الحديث. وفي كتب التراجم ذُكر ثلاثة من أساتذته، ولا توجد معلومات عن مدة تحصيله في دمياط والقاهرة. وفي هذا العمل تُقتطف معلومات تراجمه من وثائق الإجازات، وقُدّمت رحلات ابن هـمات الدمشقي التي بدأت من دمشق وامتدت إلى دمياط، والقاهرة ومكة والمدينة وإستانبول، وأساتذته الذين درس عندهم، وما قرأه عليهم، وسنده في الرواية.

الكلمات المفتاحية: ابن هـمات الدمشقي، الحديث، إجازة، العثمانية.